

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун

1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 18

(17506)

2008 чылдың
ФЕВРАЛЬ 21,
четверг

Садар өртөз
4 рубль.

Школачы клубта

АНЫЯК СОҢГУКЧУ ХҮНҮН ДЕМДЕГЛЭЭН

Февраль 17-де бүгү чурт Аныяк соңгукчу хүнүн демдегледип эрткен. Ону Кызылдың №15 лицейинге база эрттирген.

Бо ортумак ниити билиг өөредилге черин хамаатының соңгулдарга болгаш референдумнарга киржир эргелеринин талазы-биле өөредилге болгаш суртаал ажылы чорудар кол школа кылдыр Тываның Соңгулда комиссиязы эрткен чылын-на шилип алган. Олар шилилге талазы-биле частырыг кылбаан болганнар. Лицейде бо угланышкын-биле ажыл «Аныяк соңгукчу» клубу тургустунган соонда, шалыпкыны-биле чоруп эгелээн. Оон удуртукчузу школада төөгү башкызы Аяна Аранчын болуп турар.

Эрткен дыштаныр хүнде болган бүгү-россия чергелиг акция үезинде школаңың өөреникчилери «Бистер — келир үениң соңгукчулары бис» (9-ку классчылар аразында), «Мен соңгуур эргелиг мен» (10-гу классчылар) болгаш «Мен келир үениң Президентизи мен» (11-ги классчылар) деп конкурстарны эрттирген. Мөөрейлер аразында Россияның Президентизинин соңгулдарына тураскааткан көргүзүп роликтерни бараалгаткан. Лицейинин директору Светлана Ощепкова уругларга эртип турар акцияның, конкурстарның сорулгаларын кысказы-биле таныштырган.

Өөреникчилер Аныяк соңгукчу хүнүнде үстүнде адааныыс конкурстардан аңгыда, соңгулда темазына хоойлу-дүрүмнер билиринин талазы-биле аразында брейнингини база организастаан. Класс бүрүзү хана солуну үндүрген.

Конкурстарга тиилекчи болган класстарга хөгжүм төвү деп этхерекселди, командаларның кежигүннеринге флеш-карталарны болгаш канцелярия барааннарын

тус-тузунда тывыскан.

Конкурстарны Тыва-Ку-нун юридиктиг факультетинин деканы, эртем доктору Алдын-оол Ондар баштаан жюри түннээн. Уругларга чедишкыннерни Тываның Соңгулда комиссиязының даргазы Болат-оол Ондар, оон секретары Олег Фортуну олар күзээннер. Соңгулда комиссиязы келир үениң соңгукчузун бөгүндөн эгелеп кижизидери чугула деп санап турар. Бо конкурстарны ук соңгулда комиссиязының улуг деткимчези-биле эрттирген.

Кыска чүүлду доозуп тургаш, Кызылдың №15 лицейинин «Аныяк соңгукчу» клубу эрткен чылдың

ТР-ниң Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Ондар конкурстарның киржикчилеринге байыр чедирип тур.

Сценада — келир үениң соңгукчулары мөөрей үезинде.

төнчүзүнде Абакан хоорайга эрткен «Бис — келир үениң соңгукчулары бис» деп слеттун тиилекчилери деп чүвени сагындырып каайн. Чаңчылы ындыг лицей-дир,

киришкен-не конкурсузунга чүглө тиилээр...

Юрий КӨК-ООЛ.

Авторнуң тырттырган чуруктары.

АНОНС! АНОНС!

Дыңнаңар, долгаңар!

Февраль 22-де 14 шактан 16 шакка чедир Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызының сайыды Валентин Иванович Ендан болгаш оон оралакчылары Тываның чону-биле дорт телефон дамчыштыр айтырылгарга харылап бээри-биле редакцияга келир. Көдээ ажил-агыйның бүгү-ле темаларына айтырылгарны олардан 2-17-09 телефон-биле харылзажып айтырып болур силер, хүндүлүг номчукчу.

Айтырылгарны баш удур 2-17-09, 2-03-87 телефоннар дамчыштыр салып болур.

Келген айтырылгарны сайытка берип, харызын солунга чырыдар бис.

Долгаңар, телефоннар силерни манап тур.

ХӨГЖҮЛДЕЖЕ КИЧЭЭНГЕЙНИ САЛГАН

РФ-тиң Президентизинин албан-дужаалына кандидат Дмитрий Медведевтин бүзүрөттүргөн кижизи, ТР-ниң Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оол республиканың кожууннар чагыргаларының, Төлээлекчилер хуралдарының даргалары, суму чагыргаларының баштыңнары база Төлээлекчилер хуралдарының, суму чагыргазының даргалары-биле дүүн, февраль 20-де, Чазак Бажыңының хуралдаар залына ужурашкан.

РФ-тиң Күрүне Чөвүлелинин хуралына Президент Владимир Путин Россияны 2020 чылга чедир хөгжүдеринин стратегтиг программаның дугайында делгереңгей чүве чугаалаанын Шолбан Валерьевич дыңнаткаш, оон кол угланышкыннарына доктааган. Чуртту инновация оруу-биле дүрген хөгжүдер, ону боттандыраарына кижик кол рольду ойнаар, ынчангаш кижинин бүгү талазы-биле сайзыралынче онза кичээнгей салдыган. Красноярскиге бешки экономиктиг шуулганга РФ-тиң Чазааның Даргазының бирги оралакчысы Дмитрий Медведев программалыг чугаазына РФ-тиң Президентизинин салган сорулгаларын улам тодарадып, аңаа дүүштүр баштайгы дөрт чылда чуртка кандыг ажилдарны кылырын тайылбырлап берген. Оон иштинде бистиң республикага демир-орук тудары, электри энергиязының күчүзүн улгаттыраары, транспортту хөгжүдери болгаш өске-даа кылыр ажилдар кирип турар.

Чазак Даргазы республиканың социал экономиказын, ылаңгыя көдээ ажил-агыйны хөгжүдөр дээш Чазактын чорудуп турар хемчеглеринге доктааган. Экономиканы сайзырадырынга федералдыг төптен деткимчени алыр, инвестиция, чээли акша-хөреңгизин хаара тудар ажилдар чоруп турар. Республиканың социал экономиказының хөгжүлдесинин программаның дугайында айтырыгны март 13-те РФ-тиң Чазааның хуралына чугаалажыр, аңаа чугаа шыңгыы болурун, федералдыг төптен деткимчени көргүзеринге идегеп турарын ол чугаалаан.

Республиканың тус чер бот-башкарылга органнары көдээ ажил-агыйны хөгжүдеринге кол черни ээлеп турар, олар боттарының хамаарышкан девискээрлеринге мал болгаш чер ажилының продуктуларын бүдүрерин көвүдөдирде, чонун амыдыралын экижидерде чүнү кылырының дугайында чугаа ужуражылга үезинде болган.

Таан-оол ХЕРТЕК.

Чазак Даргазының ажил-албаны

Чазак Даргазы Эрзин, Тесте

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.В.Кара-оол февраль 20-де хүндүс Тес-Хем кожуунуң Берт-Даг суурга, кезжээ Эрзин кожуунуң Нарын суурга хөй-ниити-биле ужурашкан.

Чазак Даргазы сөөлгү хүннерде Москвага Күрүне Чөвүлелинге киришкен, Новосибирскиге демография талазы-биле хуралга база Красноярскиге бешки экономиктиг шуулганга киришкен ажилының дугайында чугааны кылган. Оон чугаазында Тыва Республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдесин Президент В.Путининин, РФ-тиң Чазааның Даргазының бирги оралакчысы Д.Медведевтин Россияның сайзыралының дугайында ханы уткалыг сестери-биле дорт холбаалыг. Ш.Кара-оол Москвага В.Сурков, С.Шойгу-биле база Россияның өске-даа удуртукчулары-биле чугааны кылган. «Пор-Бажың» фондузунун удуртукчулары-биле Тываның Чазааның аразында 2008 чылда Үстүү-Хүрээнин тудуунун дугайында Дугуржулгага ат салдыган. Тываның моон соңгаар хөгжүлдесин март 13-те Россияның Чазааның хуралына Тываның Чазааның илеткелинден дорт хамаарылгалыг дээрзин ийи кожуунуң чону улуг сонургал-биле дыңнап деткээнер. Тес-Хем кожуунун удуртукчузу Владимир Орус-оолдун «Тес-Хем кожуунуң 2015 чылга чедир социал-экономиктиг хөгжүлдесин» деп Тываның эртемденнеринин дузазы-биле кылган программаны Чазак

Даргазы Ш.Кара-оол мактаан. Ол Д.Медведевтин 4 «И» деп программаның езулуг дүгжүп турар. Республиканың өске кожууннарының хөгжүлдесинге ол үлегер-чижек болур.

Эртем-техниктиг Чөвүлелдин баштайгы ажылы

Февраль 20-де Тываның күрүне университетинин хуралдаар залына ТР-ниң Чазааның Даргазының чанында эртем-техниктиг Чөвүлелдин үнүшкүннүг хуралы болган.

Чөвүлелдин даргазы Ш.Кара-оол хуралды ажиткан. Бо хуралга Чазак Даргазының оралакчылары, сайыттар, яамылар ажилдакчылары, эртемденнер киришкеннер. Чаа Чөвүлел Чазак доктаалы-биле февраль 7-де тургустунган. Эртем-техника сайзыраан үеде мындыг орган турары чугула болу берген. Президент В.Путин, РФ-тиң Чазааның Даргазының бирги оралакчысы Д.Медведев боттарының чугааларына ажил-агыйга инновациялар чугула дээрзин айтып туралар. Чөвүлелдин кол айтыры — «ТР-ниң инновациялыг экономиказын сайзырадырынга кластерлиг арганы ажылгаары» деп төлөвилелди хүлээп алыры болган. Биология эртемнеринин доктору Сергей Ондар илеткелди кылган.

Тываның сайзыралы эртем чокта болдунмас дээрзин Ш.Кара-оол айыткаш, эртем ажылы амыдырал, бизнес-биле кожа турда, чонга, республикага дузазын бээр дээрзин ол демдеглээн. Чаа төлөвилел эртемденнерин, дээди эрге-чагырга удуртукчуларының эки үнелелин ап бадылаттырган.

ТР-ниң Чазак Даргазының парлагга албаны.

БҮЗҮРЕЛИН ИЛЕРЕТКЕН

Кызыл хоорайның соңгулдалар талазы-биле штавы «Чаңгыс демниг Россия» партиязындан Россия Федерациязының Президентизинге кандидат Д.А.Медведевтин бүзүрөттүргөн кижизи ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.В.Кара-оол-биле хоорайның ниити ортумак школаларының, ортумак тускай база профессионал өөредилге черлеринин болгаш дээди өөредилге черлеринин башкыларының ужуражылгазын организастап эрттирген. Ужуражылгага ТР-ниң Чазааның Даргазының оралакчысы А.П.Дамба-Хуурак база ТР-ниң өөредилге сайыды П.А.Морозов олар киришкен.

Башкылар-биле ужуражылгага Ш.В.Кара-оол Күрүне Чөвүлелинин хуралына В.В.Путининин Россияның 2020 чылга чедир стратегтиг хөгжүлдесинин дугайында программаның хамаарыштыр бодунуң болгаш өске-даа билдингир күрүне ажилдакчыларының үнелел берген санал-оналы-биле база таныштырган. Оон аңгыда Красноярск хоорайга чурттуң V экономиктиг шуулганына Д.А.Медведев-биле ужуражылга соонда бодунуң бодалын чылганнар-биле үлешкен.

Светлана БАЛЧЫР.

Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазында

СЕССИЯ ХУРАЛЫНГА ЧУГААЛАШКАН

Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазының үшкү сессиязының үшкү хуралына 32 айтырыгны чугаалашкан. Ооң иштинден 11 айтырыг Тыва Республиканың Конституциязының чамдык чүүлдеринге өскерилгелерге хамаарышкан. Оларның иштинде, ылаңгыя Конституцияның 93 чүүлүнде долгандыр турар бойдус хүрээлеңинге хоралыг болуп турар бүдүрүлгө черлериниң ажил-чорудулгазын соксадыр эргени республика иштинге берген турган.

Ындыг эрге «Долгандыр турар хүрээледди камгалаарының дугайында» федералдыг хоойлунуң негелдезинге карышактыг болуп турар. Чаа эдилгеде айытканын езугаар бойдуска хора чедирип турар бүдүрүлгелерниң ажил-чорудулгазын соксадыр айтырыгны чүгле суд органнарын дам-

чыштыр чорудары көрдүнгөн.

«Тыва Республиканың административтиг-девискээр тургузуунуң дугайында» хоойлу төлөвилелинде республика иштинге чер-девискээр хуваалдазының база тургузуунуң кол-кол негелделерин тодараткан. Чаа эдилгеде бир-ле дугаар «арбан» деп билишкенин

киирген. Кайы-бир сумуга хамааржып турар 500 чедир чурттакчылыг девискээрни «арбан» эргезинге киирерин хоойлу төлөвилелинде тодараткан.

«2007 чылда Тыва Республиканың Санажылга палатазының отчедунун дугайында» айтырыгны база көргөн. Эрткен чылын Санажылга палатазы 30 хыналда хемчеглерин республика иштинге чоруткан. Ол хемчеглерниң акша түнү 12095,4 млн. рубль болган. 288,5 млн. рубльди шын эвес чарыгдаанын илереткен. Палатаның ажил-чорудулгазының түннелинде 75,0 миллион рубльди эгиткен.

«Тыва Республикага 2010 чылга чедир орук четкизин болгаш комплекстиг хөгжүлдээзиниң дугайында» айтырыгга «Чазак шагын» депутаттар хуралдың түннелинде эрттирген. Аңаа илеткелди Тыва Республиканың Орук-транспорт комплекзиниң болгаш харылзаа яамызының сайыды Олег Саая кылган. Тываның иштинде, Кызыл хоорайга хамаарыштыр оруктарның байдалының дугайында хөй айтырыгларны депутаттар көдүргөн. «Чазак шагынга» хамаарыштыр сүмени хурал хүлээп алган.

Сессияның ажилындан чуркту Василий БАЛЧЫЙ-ООЛ тырттырган.

ТУС ЧЕРЛЕРНИҢ СОҢГУЛДАЛАРЫНЫҢ
ХООЙЛУЗУНГА ХАМААРЫШТЫР

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының Конституция, эрге-хоойлу болгаш тус чер бот-башкарылганың талазы-биле комитетди база ТР-ниң Соңгулда комиссиязы «Тыва Республикага соңгулда кампанияларын эрттирип турарының дуржулганың дугайында» айтырыглыг семинар-хуралды Чадаана хоорайга эрттирген.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Шолбан-оол Иргит, ТР-ниң Чазааның Даргазының Канцеляриязының удуртукчузу Каадыр-оол Бичелдей, Хоойлужудулга палатазының депутаттары, республиканың соңгулда комиссиязының кежигүннери, сумуларның төлээлекчилер хуралдарының даргалары, кожуун чагыргазының удуртукчулары аңаа киришкен.

«Тыва Республикага соңгулда кампанияларын эрттирип турарының дуржулганың дугайында» илеткелди ТР-ниң Соңгулда комиссиязының секретары Мерген Самбала, «Тыва Республиканың девискээринге соңгулдалар эрттирериниң чидиг айтырыглары болгаш соңгулда хоойлужудулгазын чаартырының дугайында» илеткелди Хоойлужудулга палатазының Конституция, эрге-хоойлу

болгаш тус чер бот-башкарылганың талазы-биле комитеттиң даргазы Виктория Кысыгбай кылган.

Чөөн-Хемчик кожуунуң Төлээлекчилер хуралының даргазы Святослав Ондар, Каадыр-оол Бичелдей илеткелдерге хамаарыштыр боттарының саналдарын киригенер. Амгы үеде республикада тус чер бот-башкарылганың, төлээлекчилер хуралдарына хамааржыр дөрт хоойлу ажилдап турар. Оларның чаңгыс аай эвезинден чамдык сумуларның чагырга даргаларын депутаттарының аразындан шилип алыр ол черлерде чагырга даргазы хурал даргазы база болуп турарындан күүсекчи-даа, төлээлекчи-даа органнарны ол-ла кижиге удуртуп турарын олар айткан.

Сумуларда төлээлекчилер хуралдарының депутаттарын чаң-

гыс мандаттыг округтардан соңгууру таарымча чок. Дөртөн шаа соңгукчудан чаңгыс депутат соңгул алыры нарын. Ындыг эвээш кижилер кандидаттың төрелдери-даа бооп болур, оларны хээлилеп-даа болур. Төрелин деткиир дээш өске кудумчуда чурттап турар соңгукчу ол кудумчуге кири бижидип ап турар таварылгалар тургулаан. Сумунуң Төлээлекчилер хуралының депутаттарын хөй мандаттыг округтан соңгуурунун эптиин саналдаан. Ол ышкаш суму чагыргазының даргазына кымны соңгуурун кожуун чагыргазының даргазы сүмелеп киирериниң чугулазын айткан.

Бистиң кожавыс Хакас Республикада суму чагыргазына болгаш депутаттарга хамаарыштыр чаңгыс хоойлу ажилдап турар. Ында сумуларның Төлээлекчилер хуралдарының депутаттарын хөй мандаттыг округтардан соңгул турар. Республикага тус чер хуралдарына хамаарыштыр хоойлуну чаартыр, эрге-чагырга системазын эде көөр талазы-биле саналдар кириген.

Хоойлужудулга палатазының парлалга албаны.

2007 чылдың IV кварталында Тыва Республикага ниитизи-биле чурттакчы чоннуң кижиге санына онааштыр болгаш чурттакчы чоннуң кол-кол социал-демографтыг бөлүктөрүнүн чурттаарының эң адаккы хемчээлин доктаадырының дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛЫ

2008 чылдың февраль 13 №69 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың 2001 чылдың июль 9-та «Тыва Республикада чурттаарының эң адаккы хемчээлиниң дугайында» №1138 Хоойлузунга дүүштүр Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызының болгаш Күрүнө статистиказының федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле девискээр органының киригени-биле 2007 чылдың IV кварталында Тыва Республикага ниитизи-биле чурттаарының эң адаккы хемчээлин доктаадыр:

чурттакчы чоннуң кижиге санына онааштыр — 4019 руб.;

күш-ажыл кылып шыдаар чурттакчы чонга — 4276 руб.;

пенсионерлерге — 3039 руб.;

уругларга — 3789 руб.

2. Бо доктаал күштүг болуп эгелээн хүнден эгелеп Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың ноябрь 14-те «2007 чылдың III кварталында Тыва Республикага ниитизи-биле чурттакчы чоннуң кижиге санына онааштыр болгаш чурттакчы чоннуң кол-кол социал-демографтыг бөлүктөрүнүн чурттаарының эң адаккы хемчээлин доктаадырының дугайында» №1020 доктаалын күш чок деп санаар.

3. Бо доктаал ону парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

Соңгулдаларга уткуштур

ХУУСАА БЕТИНДЕ

БАДЫЛААШКЫН ЭГЕЛЭЭН

Россия Федерациязының Төп соңгулда комиссиязының дыңнатканын езугаар алырга, даштыкы 43 чуртта Россияның дипломаттыг төлээ черлериниң баазында Россия Федерациязының Президентизиниң соңгулдаларының 74 соңгулда участогу тургустунган. Оларда соңгулдаларның эргежок чугула документилен чогоур хуусааында чедирген. РФ-тиң Төп соңгулда комиссиязының доктаалына дүүштүр даштыкы чурттарда ажилдап-чурттап турар Россияның хамаатылары хуусаа бетинде бадылаашкыны эрткен неделяда эгелей берген. Бир дугаарында Грузияның Батумиде, Индияда чурттап турарлар бадылаашкына киришкен.

Россия Федерациязының чедер

ри берге, ырак Кыдыкы Соңгу чук болгаш өске-даа девискээрлерде ажилдап-чурттап турар хамаатылар РФ-тиң Президентизиниң соңгулдаларының хуусаа бетинде бадылаашкынында кирип турарлар.

Тыва Республиканың чедери берге, ырак черлерде чурттап турар соңгукчуларының хуусаа бетинде бадылаашкыны ТР-ниң Соңгулда комиссиязының доктаалы езугаар февраль 15-те эгелээн. Кызыл, Ак-Довурак хоорайлардан, Чеди-Хөл кожуундан аңгы ырак девискээрлерде чурттап турар соңгукчуларлыг бүгү кожууннарда хуусаа бетинде РФ-тиң Президентизиниң дээш бадылаашкын чоруп турар.

Бистиң корр.

Национал төлөвилел

ЧОННУҢ КАДЫКШЫЛЫ—
КОЛ БАЙЛАК

Мурнады хөгжүдөр «Кадыкшыл» национал төлөвилелди амыдыралга боттандырар дээш Тыва Республиканың Чазаа — 34, кожууннар, хоорайлар чагыргалары — 92, сумулар — 136 доктаалды хүлээп алган. Оларны амыдыралга боттандырар дээш 2007 чылда чогуур хемчеглерни ап чоруткан, кол кичээнгеини эмнелге албан черлериниң материал-техниктиг баазанын быжылгаарынче, акшаландырышкынын экижидеринче, чурттакчы чонга эмнелгениң ачы-дузазын чедирериниң деңгелин бедидеринче угландырган. Ооң түннелинде эрткен чылын багай эвес көргүзүлгелер болган.

Республиканың эмнелге албан черлери федералдыг бюджеттиң күсели-биле 49,194 млн. рубль түнге 64 диагностика дериг-херекселдерин алган азы планын 109 хуу күүсеткен. 10 электрокардиографты, 8 флюорографты, 4 рентген, 10 УЗИ аппараттарын болгаш өске-даа нарын эмнелге дерилгелерин алган. РФ-тиң Чазааның Даргазының бирги оралакчызы, национал төлөвилелдерниң айтырыгларын харылаар Дмитрий Медведев Россияның регионнарының, оон иштинде Тываның эмнелгелерин амгы үениң болбаазын техникалары-биле хандыраарынче доктаамал сагышты салып келген. Чаңгыс кижик. Кижиниң аарыгларын доран-на тодарайды, шинчилептер сөөлгү үениң нарын эртем-техниказы-биле кылдырган 30 ажыг млн. рубль өртектиг болбаазын санныг компьютер домогравын Дмитрий Анатольевичиниң деткимчези-биле Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оол алыр аргалыг болган.

Республика бюджетиниң күсели-биле 11,643 млн. рубльдиң 141 эмнелге дериг-херекселдерин, муниципалдыг бюджеттиң хөренгизи-биле 49 эмнелге дерилгелерин эмнелгелер алган.

Эмчи дузазын чедирериниң хемчээлин болгаш кылган ажылының шынарын барымдаалап тургаш, участок база эмчинин дүрген дузазын чедирер эмчилерин, участок эмчи сестраларының, эмчинин дүрген дузазын чедирер

база фельдшер-акушер пунктуларының ортумак эмчи ажилдакчыларының шалыңын улгаттырган. Эмчи кадрларның билиин, мергезилин бедидеринче кичээнгеини салып, участоктуң 42 педиатр, участоктуң 51 терапевт эмчилерин болгаш өскелерни-даа өөрөткен. «Кадыкшыл» национал төлөвилелди боттандырар дээш үстүнде адаанындан өске-даа ажилдарны Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызы 2007 чылда кылып чорутканын чоокта чаа болуп эрткен Чазак хуралына сайыт Александр Ооржак илеткээн.

Национал төлөвилелди күүседир тодаргай хемчеглерни республикада ап турарындан 2007 чылда чаш ажил-төлдүн төртүтүнери 25 хуу көвүдээн, бо болза Россияның ортумак деңгелинден 2 катап ажып турар, өлүп хораар чорук 10 хуу кызырылган.

Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызы 2007 чылда «Кадыкшыл» национал төлөвилелди республиканың муниципалдыг тургузулары канчаар боттандырганының рейтинг түннелдерин чоокта чаа үндүргөн. Бо мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелди чедишкенин күүсеткеш, Чеди-Хөл кожууну бирги черни ээлээн, ийги, үшкү черлерни дараалаштыр Тес-Хем, Би-Хем кожууннар алган.

«Кадыкшыл» нацтөлөвилелди боттандырар хемчеглер республикада уламчылавышаан.

Таан-оол ХЕРТЕК.

«ЧЕБУРАШКА» УРУГЛАР САДЫНДА

Чыраа-Бажы сумузуна «Чебурашка» уруглар сады 1950 чылдарның эгезинде кидис өглерге ажилдап эгелээн. Оон 1953 чылда оон турар черин демдектеэш, тудуун чоннуң дузазы-биле дооскан. Аңаа бир дугаарында барып эгелээн чаштар Киликов Куулар, Дойлус-оол Куулар, Николай Монгуш ам 50 хар ашкан, оларның уйнуктары бо уруглар садынче кээп турар апарган.

Уруглар садының баштайгы эргелекчизи Чыраа-Бажы суурнуң үндезилекчилериниң бирээзи маадыр ие Шончалай Байыровна Куулар ам 80 харлыг. Бо үениң дургузунда маңаа 8 кижиге удуртукчулап ажилдаан. 1995 чылдан бээр «Чебурашканың» эргелекчизи Т.К.Монгуш.

Оолак КАРА-САЛ.

Судьяга сөс

ҮҮЛГЕДИТ - КЕЗЕМЧЕ - САЛЫМ-ЧОЛ

(азы аныяктар дээш хөрээм өйүп чор)

Аныяктарның болгаш назы четпээннерниң талазындан корум-чурум үрээр таварылгалар хөй бооп турарындан хоорайларда болгаш кожууннарда кем-херек үүлгедир чоруктар чылдан чылче көвүдөп турар деп болур.

Ынчангаш хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглап, харыылаар, тутар черлер, чижээлээрге, милицияның чер-черде участок инспекторлары, ылаңгыя назы четпээннер-биле ажыл чорудар албан черлери, ол талазы-биле комиссиялар, школалар, ортумак өөредилге черлери, ылаңгыя ада-иелер уруглар-биле кижизидилге ажылын доктаамал чорудуп, тайылбырлап, чугула ол ажылдың дээштин, үрө-түннелдиг болурун чедип албас болза, аныяк өскө-ниң бөгүндө чурум, корум-чурум үрээшкннери даарта кем-херек үүлгединче шилчип болурун айылы бар апарган. Чүге дээрге үстүндө албан черлери хөй-ниитиниң корум-чурумун үрөп турар аныяктарны илередип туткаш, оларга хамаарыштыр административтиг хемчег оонары-биле суд черлеринче материалдарны кирип, хемчээп ап-турар-даа болза, дараазында байдалды черле чугулалап айтыр бодап турар мен, ол чүл дээрге, ада-иелер өг-бүлө-ге, башкылар өөредилге черинге назы четпээн уругларга хоойлудурумнун негелдерин чедир, билдингир кылдыр тайылбырлаар, ону хажыдары алызында барып күзөңгү эвес кандыг түннелдерге чедир, ол оларның келир үезинге кандыг-кандыг моондактарны тургузуп кээп болурун баш удур билдиндирер ужурлуг. Чамдык аныяктар ол билиш-киннерни чедир билбейн турарындан, амыдыралга шаптараазы-нарны боттары амдан эгелеп-ле, тургузуп турарлар. Чижээ, бөлүк аныяктар хөй-ниитиниң черинге арагалап, корум-чурум үрөп, аразында маргышкаш, милиция ажылдакчыларына туттурган таварылгада, оларны хоойлу-езугаар административтиг хемчеге оонар. Ол дээрге Административтиг кодекстин 20.1 чүүлүнге хамаарыштыр үүлгеттинген херекти суд өөренип көргөш, буруулуг кижилерни торгаалга оонар ийикпе, азы 15 хонукка олуртуп каап болур. Олар милиция ажылдакчызының хоойлу-езугаар негелдезин херекке албайн, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээн таварылгада, ол-ла чүүл-биле торгаар азы 15 хонукка чедир олуртур. Мындыг таварылгада аныяк кижилер «ажырбас оң, штраф төлөп кагдым, азы каш хонгаш, үнүп келдим» деп, ону анаа чүве кылдыр бодаар. А херек кырында ол ындыг эвес, оларның административтиг херекке оонажып турганын бадыйткап турар докумен-тилер иштиги херектер орган-нарынга үр үеде чыдар дээрзин оларның билбеси хомуданчыг, ынчангаш ону, бо байдалды билип

алыр болза эки. Аныяк кижилер азы назы четпээн уруглар кем-херек үүлгеткен таварылгада, оларга хамаарыштыр кеземче херээнге ителге чорутканда, азы кеземче херээнге каразыттырып турган дээш, азы Кеземче хоойлузунун 24 чүүлү езуугаар кеземче херээн оттурарындан ойталаан таварылгаларда безин ол чүүлдер хоойлу езуугаар хыналда үезинде демей-ле илереттинип келир болгаш аныяк кижиниң келир үезинде өөредилгезинге, ажыл-агыйына шаптыктап болур. Ону билдин-гири-биле мынчаар тайылбырлап

2006 чылда болгаш 2007 чылдың 6 айларында 414 назы четпээннер шийтирген, олардан 14-15 харлыг улус 110, а 304-ү 16-17 харлыг.

болур: шийтирип турган болза, дээди өөредилге черинче (милиция школасына, ИХЯ-ның, прокуратураның дээди өөредилге черинче) кирип алыры берге, ол хамаанчок, шеригже албас.

Дээди азы ортумак өөредилге черлерин доозуп-даа алза, ажыл-че хүлээп албайн баар чылда-гааннар туруп келир. Ол дээрге хоойлуда көрдүнгөн тускай негел-делиг ажыл-агый черлери бооп турар. «Россия Федерациясында күрүнениң хамааты ажыл-албанының дугайында» № 79 Федералдыг хоойлу езуугаар күрүне, тус чер-лерниң ажылдарынче (суд, прокуратура, тускай яамылар, кааилы чери, үндүрүг инспекциясы дээш, федералдыг болгаш тус черлерниң организациялары) кирери берге апаар. Бо айтырыгның дараа-зында мындыг янзылыг талазы база бар, шийтирип турган кижилер чүгле бодунга эвес, а кады-төр-ээннеринге, өг-бүлезиниң кежигүннеринге эки ажылдар тып алы-рынга моондак тургузуп болур. Чижээ, акызы кижилер, дээди эртем чедип алгаш, федералдыг азы өске-даа күрүне ажылына кирер дээн болза, үүлгеттинген ол-ла кем-херек, чеже-даа үе эрткен болза, хыналда үезинде үстүндө айытканым Федералдыг ол хоойлу езуугаар демей-ле көстү бээр.

Мындыг байдалга кым буруулугул? Аныяк улус чүге келир үе-зин бодабайн, корум-чурум үрөп, арагалап, кадыын кошкадып, кем-херек үүлгедип турарыл? Олар ада-иезиниң, башкыларының негелдезин, өөредилгиг сөс-домаан үезинде тоомчага албайн, чедип алган багай чүүлдер ол-дур-ла. Ынчангаш аныяк өскөн «аныяк-дан адың камна» деп угаадылыг сөстөрүн ханы уткалыын, үнелин билер болза эки.

Тываның чурттакчыларының саны өске черлерге бодаарга, оранчок эвээш, а кем-херек үүлгеткен кижилерниң саны ылаңгыя аныяктар, назы четпээннер аразында хөй бооп турар. Шак бо байдалды Тываның суд орган-нарының 2006 чылда болгаш 2007 чылдың 6 айларының иштинде кеземче херектерин көргөни-ниң

түннелдери бадыйткаар:

оор кем-херек дээш РФ-тиң Кеземче хоойлузунун 158 чүүлү-биле 2006 чылда 111 кижилер шийтирген (26,8%), а 2007 чылдың 6 айларының түннелдери-биле 80 кижилер шийтирген бооп турар;

ажыы-биле оорлап, үптекчи кем-херек дээш РФ-тиң Кеземче хоойлузунун 161 чүүлү-биле 2006 чылда 67, 2007 чылдың 6 айларында 50 кижилер шийтирген;

күштээшкн херээ дээш РФ-тиң Кеземче хоойлузунун 131 чүүлү-биле 2006 чылда шийтирген улустун саны 67, 2007 чылдың 6

айларында — 37;

кижиниң кадыына аар кем-дээшкн чедиргени дээш РФ-тиң Кеземче хоойлузунун 111 чүүлү-биле 2006 чылда 63 кижилер шийтирген болза, 2007 чылдың 6 айларында ол сан — 34;

дээрбедекчи кем-херекти ажыы-биле үүлгеткени дээш үс-түндө айтып турарым ол-ла үе-лерде шийтирген кижилерниң саны 35 биле 18 бооп турар;

өлүрүкчү кем-херек дээш РФ-

Кожууннарда, суурларда дүн-хүн дивейн, арага садып турар бажыңарга (адрестерге) хамаарыш-тыр хоойлу езуугаар кандыг хемчег оонап болурул, а арага садып турар магазиннерниң ээиртир суксун-нары садарының че-шагын, садып турары араганың шынарын чогуур черлер чүге хынабайн турарыл дээн чижектиг амыдыралчы айтырыгларны дорт салып турганнар.

тиң Кеземче хоойлузунун 105 чүүлү-биле 2006 чылда 25, а 2007 чылдың 6 айларында 16 кижилер шийтирген;

наркотиктиг бүдүмелдер шыг-жап, ону сатканы база бодунга ап чорааны дээш ол-ла хуусаада шийтирген кижилерниң саны — 17 биле 8;

аар өлүрүкчү кем-херек үүлгеткен улустун холундан ол-ла айыттыганды үеде 31 кижилер амы-тынындан чарылган.

Ол 2006 чылда болгаш 2007 чылдың 6 айларында аар кем-херек үүлгеткени дээш, хосталгазын казыткан аныяктарның ниити санындан, ындында-ла эвээш санныг тыва чондан (2006 чылда 291, 2007 чылдың 6 айларында 244 кижилер), ниитизи-биле 200 ажыг кижилер хосталгазын казыдып, аныяк назынын кижизидилге колониязынга эрттирер. Бо айыткан көргүзүлгө чүгө онза аар, улуг эвес, ортумак деңгелдин кем-херээн үүлгеткен улустун саны-дыр. РФ-тиң КХ-биле өске чүүлдерге шийтирип турар улустун саны-биле ону алыр болза, Тываның чурттакчыларының улуг кезээ моон мурнунда шийтирген азы

кеземче херээнге каразыдып турган улус бооп турары дыка-ла хомуданчыг болгаш дүвүрелди болдурар. Ынчангаш бо талазы-биле хамааты кижилер бүрүзү, ада-ие, корум-чурум быжыглаар органнарының ажылдакчылары кан-дыг ажылдар чорудар болзувусса экил?

Дүвүрөңгич бо байдалды ча-вырылдырып алыр дээр болза, мен бодаарымга, кижилер бүрүзү ол талазы-биле кылыр ажыл-хү-лээлгезинге харысалгазын бедидер ужурлуг. Ада-ие ажы-төлүнгө хамаарылгазын өскерттир, харыл-заазын быжыглаар, тутар болгаш кижизидилге айтырыын сагыш-сеткили-биле ханы көөр, бодаар. Башкылар өөредилге черлеринге база ол талазы-биле, милиция ажылдакчылары уруг кажан кем-херек үүлгедип каарга ону истээр, сүрер эвес, а профилактиктиг хемчеглерни баш удур чорудар ужурлуг. Чер-черге четта турар кем-херек үүлгедип болур хире аныяктарны кижилер бүрүзү-биле тус-туста ажылдаар, хоойлу-дү-рүм талазы-биле тайылбыр ажыл-дарын чорудар. Оон-биле кады аныяктар хостуг үезинде кылыр-тудар ажылы чок, хөй-ниитиниң черлерин кезип, бөлүгөлип алган

ээрик турган;

өлүрүкчү кем-херек дээш РФ-тиң КХ-ниң 105 чүүлү-биле шийтирген 25 кижиниң санындан 16 кижилер ээиртик тургаш, аар кем-херекти үүлгеткен.

Ийде, хөй кезинде ол олар-ның ажыл-агый, өөредилге чогу-дан бооп турар. Шак ындыг аныяктар хөй-ниити черлеринге бөлүгөлип, арага, пиво ижип тургаш азы чамдыктары багай чурумнуг улуг кижилерге тава-рышкаш, оларның-биле үүлгедип кылып, кеземче херээнге оонаш-кан болур. Айытканым бо тава-рылгада, кем-херек үүлгеткен улустун 236-зы школага, ортумак өөредилге черинге өөренип турганнар, 150 кижилер өөренип, ажылдабайн-даа турган бооп турар. Улуг улустун кижилери-биле бөлүк кем-херек үүлгеткен аныяктар, назы четпээннер 254, 121 улуг кижилер, кем-херекти углап-баштаан бооп турар.

Уште, база бир чылдагаан— ада-иелерниң хайгааралының кошкаа, школаларда болгаш өөредилге черлеринде, аныяктар-биле корум-чурум, кижизидилге ажылы чорудар килдистерин, яамыларның ол талазы-биле ажыл-дары багай чорудуп турарында деп бодаар мен. База ол ышкаш эрге-хоойлу ажылдакчыларының, милицияның участок инспекторла-рының аныяктар-биле, оларның ада-иеси база школалар-биле харылзаа тутпайн турарындан, на-зы четпээннер комиссияларының кошкак ажылындан корум-чурум үрөп турган улус улаштыр-ла кем-херек үүлгедип, кеземче херээ-биле эртип турары ол деп санаар мен.

Бо талазы-биле ап көөргө, 2006 чылда болгаш 2007 чылдың 6 ай-ларында 414 назы четпээннер шийтирген, олардан 14-15 харлыг улус 110, а 304-ү 16-17 харлыг.

Судтар кем-херек үүлгеткен кижилерни үезинде хоойлу-езу-гаар торгап, кеземчеге ялалап турзажок, катап херек үүлгедир чоруктар чылдан чылче көвүдөп турар. Ынчангаш бо талазы-биле ажылды күштөлдирер чугула.

Чамдык аныяктарны хоойлу-дүрүмнү болгаш бодунун эрге-хүлээлгезин эки билбезинден база ону билип алырын чугулалап көр-бейн турарындан улуг частырыг-ларны кылып турар. Ынчангаш хоорайларның, кожууннарның юридиктиг консультация черлери ажыл шагын азы хүнүн таарыштыр көрүп тургаш (хоойлу езуугаар ха-лас дуза көргүзөр таварылгалар-дан аңгыда), хоойлу-дүрүм билип алыр дээн күзөлдиг улуска халас юридиктиг консультацияны бээр болза эки, ол дугайын хөйге мас-салыг информация чепсектерин дамчыштыр дыңнадып чарлаар.

Кызылдың № 1 профессионал училищезинге болган ужуражылга лекцияга хоойлу-дүрүмге хамаа-рыштыр оолдар, уругларның би-лип алыксаар айтырыглары хөй

БАЖЫҢ НАЗЫ ЧЕТПЭЭН УРУУНУҢ АДЫНДА

Хосталгазын ийи чылга казыттырып шииттирген Инна Сандак ол үени эдип казаар колонияга эрттирер. Россия Федерациязының Кеземче кодексиинин 159 чүүлүнүн 3-кү кезээ – улуг хемчээлди бузурукчу херек (өске кижиниң эт-хөреңгизин бодунга мегелеп апкан) дээш, шак мындыг шииткелди Кызыл хоорай судунуң судьязы Ирина Липковичтиң даргалааны суду аңаа хамаарыштыр үндүргөн.

болган. Бо өөредилге чериниң удуртукчулары болгаш башкылары бо айтырыг талазы-биле улуг ажилдарны чорудуп турар. Сөөлгү бир болган ужуражылгага сургуулдар аныктар аразында арагалаар чорукту чок кылырының дугайында чугула айтырыгны тургусканнар. Бо дугайын чугаалап тура, олар кожууннарда, суурларда дүн-хүн дивейн, арага садып турар бажыңнарда (адрес-терге) хамаарыштыр хоойлу езу-гаар кандыг хемчег онаап болурун, а арага садып турар магазин-нерниң эзиртир суксуннарны садарының үе-шагын, садып турары араганың шынарын чогуур черлер чүге хынавайн турарыл дээн чижектег амыдыралчы айтырыгларны дорт салып турганнар. Мындыг таварылгада, мен бодаарымга, ол улусту милицияга, участок инспекторларына, оларның ажилдап турар черлеринге билдирип, чон шупту ол айтырыгны шыңгы тургузуп, негеп, ажы-төлү, төрелдери, сууру, кудумчузу дээш, тул-

дыг байдалды таварыштырар болза, оларны ол дээш административтиг хемчээлге торгаар. Аарыг кижилерни илередип, эмчилерниң хыналдазынга, хайгааралынга кириер.

Оон ыңай ВИЧ аарыгны халдадыр айылдыг байдалды тургусканы дээш РФ-тиң Кеземче хоойлузунуң 122 чүүлү-биле 1 чылдан 3 чылга чедир хостуг эргезин кызыгаарлаар, азы 3-тен 6 айга чедир хоругдал, азы 1 чылда хосталгазын казып шиидип болур. ВИЧ аарыын биле тура, ону тараткан болза, ол-ла чүүлдүн 2-3 кезээнде айыткан таварылгаларда, аарыгны ийден хөй улуска, назы четпээннерге тараткан болза, хосталгазын 8 чылга чедир казып болур. Каа-Хем район судунуң ол чүүлге хамаарыштыр хосталгазын казыткан кижиниң херээн көргөнгөн база кеземче херектери эрттирер черлерде 4 кижиге барын чугааладым.

Наркотиктиг бүдүмелдерге хамаарыштыр чүнү билип алза экил? РФ-тиң Административтиг

РФ-тиң Административтиг хоойлузунуң 6.10 чүүлүнүн 2 кезээнде назы четпээн улусту арага ижиртип, олче албадан таварылгада, 500-тен 1000 рубльге суд торгаарын айтып каан. Ол-ла чүүлдүн 3-кү кезээнде көрүп кааны-биле ада-ие, хоойлуда айыткан өске-даа улус назы четпээннер-биле арагалап турар болза, оларны 1500-ден 2000 рубльге чедир торгаар.

чур, демисежир болза эки.

Назы четпээн өскүс уругну дараазында айтырыг дүвүредип турар, чүл дээрге, ооң акызы Кызылдың күрүне университетин дооскан, үр үениң иштинде ол ажил тып чадашкан, ажил чок чоруп турар. Күрүне ажилдарында «дарга» төрели чок болза канчаарыл? Уругнуң салган айтырыгы кончуг шын, шынап-ла, ол меге эвес, таныш-көрүш, дуза кадыптар дөргүл-төрелдери чок болза, аныяк кижиге эртемниң аайы-биле ажил тып алыры дыка берге дээрзин шупту билер бис.

Бо айтырыгга хары кылдыр РФ-тиң Конституциязының 37 чүүлүн езугаар кижиге бүрүзүнүң бодунуң чедип алганы эртеми, күзели, шыдаары-биле ажилдаар эргезиниң дугайын тайылбырладым.

Республиканың Чонну ажилга хаара тудар агентилеринге болгаш ооң кожууннарда төптеринге баргаш, бодунга хамааржыр бүгү-ле документилерни кошкаш, негелде езугаар дужаагаш, аңаа учетка туруп алыр.

Кандыг-бир организацияда ажилчын олут хосталган деп чүве билдине берзе, ажил дилеп турар аныяк кижиниң эртем-билини, ажил стажы болгаш өске-даа негелделер аңаа дүгжүп турар болза, конкурска ол кижип болур.

РФ-тиң Күш-ажыл хоойлузунуң 16 чүүлү-биле, ажилче хоойлуга дүүшпес чылдагааннар-биле ажилчын кижиниң эрге-ажыын хажыткан, ажилче албайн баар чүүлдер турбас деп турар. Чүге дээрге ажилче хоойлуга дүүшпес чүүлдерге үндезилеп алгаш, аныяк кижини ажилче хүлээп албас болза, бо талазы-биле айтырыгны ол суд черинче билдиришкен киригеш, хомудал болур.

База бир айтырыг: халдавырлыг аарыгларның (ВИЧ-инфекция, туберкулез, шээр аарыглар) тарап турарына хамааржыр. ВИЧ-инфекциялыг, шээр аарыг улус аарыын биле тура, ону чажырып, өске улуска, хөй-ниитиге айыл-

хоойлузунуң 6.8 чүүлүнде наркотиктиг бүдүмелди садар дээш эвес, бодунга шыгжап, ап чораан база кылып, болбаазырадып алганда административтиг торгаала онаажыр азы 15 хонукка чедир хоругдаарын көрүп турар. Бир эвес наркотиктиг бүдүмелди ап чорааш, милицияга боду дужаапкан таварылгада, административтиг хемчегден, хоругдалдан ол хостадып болур. Ол-ла хоойлуңуң 6.9 чүүлүнде наркотиктиг бүдүмелди ажылгап азы кижиниң психиказынга дээр эмерни эмчиниң чөпшээрели чокка ажылгааны дээш 500-1000 рубльге торгаар азы 15 хонукка чедир хоругдал болурун айыткан. Бо таварылгада, боду эмнелгеге эмнедери-биле кээр болза, ону административтиг хемчегден хостап болурун хоойлуда быжылгаан.

Кичээнгеи угландыраары артык эвес база бир мындыг айтырыг бар: назы четпээннерни пиво болгаш багай чүүлдер ижеринге хаара тудар болза, үстүнде чугаалааным ол-ла хоойлуңуң 6.10 чүүлү-биле 100-300 рубльге чедир торгаар. Ооң-биле кады РФ-тиң Административтиг хоойлузунуң 6.10 чүүлүнүн 2 кезээнде назы четпээн улусту арага ижиртип, олче албадан таварылгада, 500-тен 1000 рубльге суд торгаарын айтып каан. Ол-ла чүүлдүн 3-кү кезээнде көрүп кааны-биле ада-ие, хоойлуда айыткан өске-даа улус назы четпээннер-биле арагалап турар болза, оларны 1500-ден 2000 рубльге чедир торгаар.

Хоорай, кожууннарда ишти-ки херектер килдистер, назы четпээннер-биле ажилдап турар комиссиялар үстүнде чугаалааным хоойлуларда ол негелделерни удуртулга болдуруп, херек кырында боттук хемчеглерни доктаамал ап турар болза, оларның ажылы дээштиг болур дээрзинге идегээр мен.

Любовь ДАМДЫН, Тыва Республиканың Дээди судунуң судьязы.

Бо болушкун эрткен чылдың чайын болган. Бодунуң ие эргезин казыттырган хамааты Сандак чурттап олурган бажыңының чарты назы четпээн уруунга хамааржыр деп чүвени биле турала, ону кажар арга-биле садарын шииттирлеп алган. Чаңгыс өрээлдиг квартираны кажар езу-биле садыптар дээш, опека (харагал-зал) килдизи аңаа ол талазы-биле дөмей-ле чөпшээрел бербес дээрзин билгеш, оларга дыңнатпайн, «Недвижимость +» агентствого чедип, бажыңны сатчып бээр кылдыр дуза дилээн, херек кырында байдалдың дугайында ол чугаалаваан. Бажыңның өртөөн 480 муң рубльге доктааткан. Садып алыр күзөлдиг кижиге база ты-ылган. Ол кижиге бузурукчу бол-

гаш кажар сеткилдиг Сандактын «Шупту документилерни 80 муң рубльге доп-дораан кылдыртыптар мен» дээн меге чугаазынга бүзүрээш, ыңча түңнүг акшаны ол бербешаан, «садыгжы» бооп турган кижиден хол жүжүн салган саазынарны ап тургаш, 200 муң рубльди баш удур төлевир кылдыр кырындан база берген.

Суд залына болган хуралга Инна Сандак болгаш ооң болчукчузу ооң мурнунда шүүгү сайгарылгазы чокка берген буруудаткан кеземче херээ оттурганына чөпшээрешкен илереткен дилегин база катап деткээнер. Күрүнениң буруудадышкынын тудуп турган республиканың прокурорунуң улуг дузалакчызы Альфия Ширипей бол-

гаш буруудаткан кижиге кайызы-даа аңаа удурланмааннар. Буруулуг хамаатының назы четпээн уруглуг болганын суд кичээнге албаан, чүге дизе ол судтуң шиитпири езугаар ие эргезин казыттырып каапкан турган. Хамааты Сандактын турумчаан ажил-агыны, хоойлуга дүгжүр орулга алыр үндезининиң чогу-биле немелде кеземче кылдыр торгаал онаарындан суд ойталаан. Судтуң шииткели ийи чылды ол ниити чурумнуг эдип казаар колонияга эрттирер. Ол ышкаш Сандак когараан кижиге 280 муң рубльди дедир эгидер. Хол жүжүн салган 8 саазынны болгаш садыгжагышкын керээзин херекке кожуп каан. Саттына берген турган бажың назы четпээн уругнуң адының кырынга арткан.

Ынчангаш бажың садып алыр дээн күзөлдиг кижилерге сүме: бажыңны садып ап, акшаны бээр бетинде, ында кири бижиттинген назы четпээн уругларның бар-чогун шыңгы хынап алыңар.

Василий КРИВДИК.

ӨЛҮМ-БИЛЕ КЫЖАНЫП ТУРГАНЫ ДЭЭШ...

Сайлыг чурттуг Евгений Маныхаяга Чеди-Хөлдүн район суду РФ-тиң КК-ниң 119 дугаар чүүлү-биле кеземче херээн оттуруп, буруулуг деп шиитпири үндүргөн, айыттыгган чүүл езугаар шииткелин ол колония-шөлүлгеге бир чыл иштинде эрттирер.

Ол хүн Маныхая кожууннун иштиги херектер килдизинден чедип келгеш, кады чурттап олурганы херээжен кижини аптекаже эмнер садып эккээрин каржыла-нып, негээн. Алгыш-кырыш, шош-содаа үндүргөн эр шагдаа черинге дыңнаткан дээш, кады чурттап олурган херээженни буруудадып, «Сени өлүрер, чидирер мен!» деп кыжанып, сандай-биле ону соп, боостаалап эгелээн. Когараан кижиге ооң кыжаныынага хамаарыштыр шагдаа черинге билдиришкен бижип каан.

Суд үезинде буруудадышкын-биле ол чөпшээрэжи, шииткелди тускай чурум хевиринге тургузарын судтан дилээн. Ындыг

херекке хамаарыштыр хосталганы казыыры 2 чылдан ашпас болганы-биле, шииттирип турар кижиниң херээн суд сайгарылгазы чокка сайгарып көөрүн дилээрге, күрүнениң буруудадышкыны болгаш когараан талалар удурланмаан болгаш суд ооң дилээн күүсеткен.

Шииттирип турар кижиниң буруудадышкын-биле чөпшээрешкен суд барымдаалыг деп көргөн. Шииткел үндүрүп тургаш, суд буруулуг кижиниң кылган үүлгедиин шынарының болгаш хөй-ниитиге айылдыын, салдарын, чадазын, буруулуг кижиге яла дээштиг болуп, ооң эттине бээринге бүзүрөп, шииткелди

үндүрүп тура, бууруну чиигедип болгаш аартадып турар талаларны сайгарып көргөн. Буруулуг кижиниң кайда-даа ажилдавайн турарын, он мурнунда шииткелин долузу-биле эрттиргенин, милицияның участок төлээзиниң аңаа багай үнелээшкенин бергенин, ону хөй катап суурнуң шагдаа килдизинге эзирик байдалдыг эккеп турганын, удаа-дараа административтиг торгаалдарга онаажып турганын, ооң кожоларының болгаш суур чурттакчыларының ооң дугайында төлөпиг эвес деп саналдарын барымдаалааш, ону бир чыл хуусаага хосталгазын казып шииткен болгаш кеземчени ол колония-шөлүлгеге эрттирер.

Антон НАКОНЕЧНЫЙ, Чеди-Хөл кожууннун прокурору, Кеземче херектериниң талазы-биле күрүне буруудадыкчы.

ИСТЕЛГЕ ЭРГЕЛЕЛИНИҢ ДЫҢНАДЫ (оларны дилеп турар)

РФ-тиң Прокуратуразының чанында Истелге комитетиниң ТР талазы-биле Истелге эргелели медээ чок читкен хамаатылар дугайында кандыг-ла-бир медээлерлиг кижилерни Кызыл хоорайның ИХЭ-ге азы дежурный кезээнге 02 телефонче дыңнадырын дилеп тур.

Бо хүнде дилеп турарлар аразында медээ чок читкеннер:

1. 1993 чылдың март 7-де ТР-ниң Тес-Хем кожууннун О.Шынаа суурунга төрүттүнгөн назы четпээн Омак Мергенович Седен-оол. Ооң чурттап турган адреси: Кызыл хоорай, Фрунзе кудумчузу, б. 51, кв. 3. Ол 2008 чылдың январь 21-де бажыңындан үнгөн турган болгаш бо хүннерге чедир ооң турар чери билдинмес.

Демдектери: ооң узуну 160-165 см., ортумак мага-боттук, бажының дүктери дорт кара-хүрөң өңнүг, карактары кара.

Кедип алган турган хеви: ар-гып каан кара өңнүг «Спорт» деп бижиктиг бөрт, кара өңнүг куртка-пуховик, капюшоннуг толстовка, спортчу кара чүгүр, кара өңнүг кышкы сапыктар.

2. 1970 чылдың сентябрь 15-те ТР-ниң Барыын-Хемчик кожууннун Шекпээр суурунга төрүттү-

ген Марианна Доржуевна Ховалыг. Ооң чурттап турган адреси: Кызыл хоорай, Школьная кудумчузу, б. 25, квартира 2. Ол 2007 чылдың декабрь 14-те 11 шак 30 минута үезинде бажыңындан үнгөн турган болгаш бо хүннерге чедир ооң турар чери билдинмес.

Демдектери: ооң узуну 150 см., арган мага-боттук, бажының дүктери кара өңнүг дорт болгаш эгиннеринге четкен, карактары кара ортумак, думчуу дорт, эринери чинге, кулактары ортумак.

Кедип алган турган хеви: ар-гып каан ак өңнүг бөрт, узун хүрөң өңнүг шуба, кара өңнүг кышкы дискетеринге чедир сапыктар, көк өңнүг джинсы чүгүр, хүрөң-сарыг өңнүг аргаан джемпер.

Онагай демдектери: үстүнде мурнуку дөрт кылымал диштерлиг, кезип божаанындан иштинде сорбулуг.

3. 1950 чылдың июль 28-те

Улуг-Хем кожууннун Үрбүн суурунга төрүттүнгөн Найданоп Лопсанович Чадамба. Ооң чурттап турган адреси: Кызыл хоорай, Строитель микрорайон, БТК-2-ниң ниити чуртталга бажыңының 21 дугаар өрээли. Ол 2008 чылдың январь 5-те өрт үезинде бо ниити чуртталга бажыңына турган болгаш бо хүннерге чедир ооң турар чери билдинмес.

Демдектери: ооң узуну 155-160 см., арган мага-боттук, бажының дүктери кара, кыскаладыр таарып каан, 3-кү бөлүктүн инвалиди (үнү чок, дүлей).

Онагай демдектери: мойнунда сегелиниң кырында сорбулуг, оң талакы будунче аскак.

Чиде берген үеде кедип алган турган хеви: норка кежинден даараан хүрөң өңнүг бөрт, кара өңнүг дүктүг чүгүр, кара өңнүг чолдак хончулуг болгаш дижилиг майыктааштар.

Оюмаа КОПУШ, ТР талазы-биле истелге эргелелиниң удуртукчузу улуг дузалакчызы.

(Төңгүзү. Эгези 3-кү арында).

сөстөр-биле солугу, «күш-ажыл төлөвиринин кудуку хемчээлдеринин чээрбиден үжөн чедир» деп сөстөрни «2000-дан 3000 рубль чедир» деп сөстөр-биле солугу, «күш-ажыл төлөвиринин кудуку хемчээлдеринин ийи чүстен үш чүс чедир» деп сөстөрни «20000-дан 30000 рубль чедир» деп сөстөр-биле солугу;
28) 7.1 чүүлдүн 1-ги кезээнде:
а) 3-кү пунктуда «, 6.2» деп саннарны ап кааптар;

б) 4-кү пунктуда «2.1., 2.2. чүүлдер-биле, 2.3 чүүлдүн ийги кезээ-биле, 3.3., 4.1.-4.5., 5.1., 5.2., 6.1., 6.2. чүүлдер-биле көрдүнгөн» деп сөстөрни «2.1., 2.2. чүүлдер-биле, 2.3. чүүлдүн ийги кезээ-биле, 3.3., 4.1.-4.4., 6.1 чүүлдер-биле көрдүнгөн» деп сөстөр-биле солугу;
в) 8-кү пунктуда «4.5., 4.6 чүүлдер-биле» деп сөстөрни «4.6 чүүл-биле» деп сөстөр-биле солугу;
г) 9-кү пунктуу күжүн чидирген деп санаар;
д) 10-кү пунктуда «2.1 чүүл-биле, 2.2 чүүлдүн ийги болгаш үшкү кезектери-биле, 3.1 чүүл-

биле, 3.2 чүүлдүн бирги кезээ-биле, 3.3., 3.4., 3.7., 4.1.-4.5., 6.1., 6.2., 6 (1).1 чүүлдер-биле көрдүнгөн» деп сөстөрни «2.1 чүүл-биле, 2.2 чүүлдүн ийги болгаш үшкү кезектери-биле, 3.1 чүүл-биле, 3.2 чүүлдүн бирги кезээ-биле, 3.3., 3.4., 3.7., 4.1.-4.4., 6.1., 6 (1).1 чүүлдер-биле көрдүнгөн» деп сөстөр-биле солугу;
29) 7.2 чүүлдүн 2-ги кезээнде «3.1., 3.2., 3.4., 3.5., 4.1.-4.3., чүүлдер-биле, 4.4 чүүлдүн 1-ги, 2-ги, 3-кү кезектери-биле, 4.5., 4.6., 5.1., 5.2., 6.1., 6.2 чүүлдер-биле көрдүнгөн» деп сөстөрни «3.1., 3.2., 3.4., 3.5., 4.1.-4.3 чүүлдер-биле, 4.4 чүүлдүн

1-ги, 2-ги, 3-кү кезектери-биле, 4.6 болгаш 6.1 чүүлдер-биле көрдүнгөн» деп сөстөр-биле солугу.

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден он хонук эртерге, күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

№541 УХ-11

2008 чылдың январь 25.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың июль 14-те «2007 чылда Тыва Республиканың агроулетпүр комплекзинин күрүне деткимчези» республиканың тускай сорулгалыг программазының дугайында» №739 доктаалыга өскерилгелерни кириеринин дугайында

2007 чылдың декабрь 30 №1121 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың июль 14-те «2007 чылда Тыва Республиканың агроулетпүр комплекзинин күрүне деткимчези» республиканың тускай сорулгалыг программазының дугайында» №739 доктаалы-биле бадылаан, «2007 чылда Тыва Республиканың агроулетпүр комплекзинин күрүне деткимчези» республиканың тускай сорулгалыг программазының дугайында» доктаалы-биле бадылаан хемчеглерниң капсырылганын дүүштүр редакциязынга өскерилгелерни кириер.

2. Күжүн чидирген деп санаар;

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың ноябрь 14-те «Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың июль 14-те «2007 чылда Тыва Республиканың агроулетпүр комплекзинин күрүне деткимчези» республиканың тускай

сорулгалыг программазының дугайында» №739 доктаалыга өскерилгелерни кириеринин дугайында» №1014 доктаалы;

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың декабрь 17-де «2007 чылда Тыва Республиканың агроулетпүр комплекзинин күрүне деткимчези» республиканың тускай сорулгалыг программазын боттандыра талазы-биле хемчеглерге өскерилгелерни кириеринин дугайында» №1080 доктаалы.

3. Тыва Республиканың Культура болгаш информация политиказының яамызы бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

4. Бо доктаалдың күүсүлдези дээш контролду Тыва Республиканың Чазааның Аппаратының комплекстиг социал-экономиктиг хөгжүлде эргелелинге дагыыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың декабрь 30 №1121 доктаалы-биле бадылаан

«2007 чылда Тыва Республиканың агроулетпүр комплекзинин күрүне деткимчези» республиканың тускай сорулгалыг программазын боттандыра талазы-биле ХЕМЧЕГЛЕР

№	Хемчеглер	Акшаландыраар дөстери, ооң иштинде			Күүсөдир хуусаазы	Харысалгалыг күүсөдирчилер
		ФБ	РБ	ВИ		
1	2	3	4	5	6	7
I. Көдээ суурларның социал-инженер инфраструктуразының хөгжүлдэи						
	Шулту	50	10,255	50		
	Ооң иштинде					
1.	Көдээ черлерге чурттаар оран-сава тудуунун хөгжүлдэи, аныяк өг-бүлелерге болгаш аныяк специалистерге чурттаар оран-сава тудуун чедир акшаландыраары	50,0	10,0	50,0	декабрь 2007 чыл	ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызы, муниципалдыг тургузулгаларның удуртукчулары
2.	Чаа-Хөл кожуунун Шанчы суурга электри станциязын садып бээринге болгаш С.Шойгу аттыг «Балгазын» КБК-ге электри дамчыдылганын шугумун кириеринге	-	0,255	-	2007 чылдың июль	ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызы, Чаа-Хөл, Танды кожуунун чагыргаларының удуртукчулары
II. Көдээ ажил-агый продукциязының болбаазырадылганын хөгжүлдэи						
	Шулту	42,704	-	-	-	-
	Ооң иштинде					
1.	Өнчүнүн шулту хевирлеринин агроулетпүр комплекзинин организацияларынга болгаш бүдүрүлгелеринге көдээ ажил-агый хемчеглерин боттандыраары-биле холбашкан чарыгдалдарга субсидияны тускайлап бээр	-	4,704	-	2007 чылдың 4-кү кварталы	ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызы, муниципалдыг тургузулгаларның удуртукчулары
2.	Улетпүрүнүн болбаазырадыр бүдүрүлгелерин тургузар болгаш чаартып кылыр талазы-биле холбашкан ажилдарны чорударынга субсидияны үндүрүп бээр	-	38,0	-	декабрь 2007 чыл	ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызы
	Ооң иштинде:					
	«Чагытай» ККБ	-	20,0	-	-	ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызы, «Чагытай» ККБ
	«Енисей» куш фабриказы ККБ	-	18,0	-	-	ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызы, «Енисей» куш фабриказы ККБ
III. Сүттүг мал ажилының хөгжүлдэи						
	Шулту	-	12,5	-	-	-
	Ооң иштинде				2007 чыл сентябрь	ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызы, муниципалдыг тургузулгаларның удуртукчулары
	Танды кожуунун «Балгазын» КБК-ниң, Бий-Хем кожуунун «Нива» КБК-ниң мал кажааларын чаартып кылырынга	-	10,0	-	2007 чыл сентябрь	ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызы, муниципалдыг тургузулгаларның удуртукчулары
	2. Чөөн-Хемчик кожуунун «Шык-Бажы» СБФ-ниң тудуунун дөзевилел-төлөвилел документациязын ажилдап кылырынга	-	2,5	-	2007 чыл сентябрь	ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызы, муниципалдыг тургузулгаларның удуртукчулары
IV. Эпизоотиктиг хемчеглерни чорудары						
	Шулту	-	3,000	-	-	-
	Муниципалдыг тургузулгаларның ветеринария албанын тускайжыт-тыгган автомашиналарны садып бээр	-	3,000	-	2007 ч. октябрь	ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызы, ТР-ниң Ветеринария талазы-биле албаны
V. Агроулетпүр комплекзинге техника болгаш дериг-херекселдерниң лизинг системазының хөгжүлдэи						

Шунту	34,754			
1. Мал ажылының комплекстеринге техниканы болгаш дериг-херекселдерни лизинг талазы-биле садып алырынга	15,0	-	2007 чыл август	ТР-ниң Көдээ ажыл-агый яамызы, муниципалдыг тургузулгаларның удуртукчулары
2. Агроулетпүр комплекстеринге болгаш арат(тараачын) ажыл-агыйлар бүдүрүлгелеринге техниканы болгаш дериг-херекселдерни лизинг талазы-биле садып алырынга	19,734	-	2007 ч. 4-кү кварталда	ТР-ниң Көдээ ажыл-агый яамызы, муниципалдыг тургузулгаларның удуртукчулары

VI. Агроулетпүр комплекстеринге организастиг хемчеглер

Шупту	7,850				
1. «Наадым-2007» республиканың малчыннарының байырлалын эрттиреринге	-	3,11	2007 чыл август	ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызы, муниципалдыг тургузулгаларның удуртукчулары	
2. Улуг-Хем кожуунга «Эң дээр картофель ажаакчызы» конкурстун тиилекчин шаңнаарынга МТЗ-82 тракторну садып бээр	-	0,390	2007 ч. декабрь	ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызы, муниципалдыг тургузулгаларның удуртукчулары	
3. Чурттаар оран-сава садып алырынга чарыгдалдың (субсидия) чамдык кезинин компенсациязынга	-	2,0	2007 ч. сентябрь	ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызы, муниципалдыг тургузулгаларның удуртукчулары	
4. Малдың инфекциялыг аарыгларының профилактиказының талазы-биле лаборатория, компьютер, соодукчу дериг-херекселдерин садып алырынга	-	0,48	2007 чыл ноябрь	ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызы, муниципалдыг тургузулгаларның удуртукчулары	
5. Тываның күрүне университетинин көдээ ажил-агый факультетинге болгаш көдээ ажил-агый техникумга автомашинаны (Газельди) садып бээринге	-	0,720		ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызы	
6. Көдээ черлеринин электри четкизинин хөгжүлдэи, Тере-Хөл кожуунун Кунгуртук суурунун электри хандырылганын чаартып кылырын акшаландыраарынга		0,1		ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызы, Тере-Хөл кожуунун чагыргазы (дугурушканы-биле)	
7. Барыын-Хемчик кожуунун «Западная» МТС» КХЭ-ниң баазазынга бичии тараа дээрбизин тургузарынга, тудуун чаартып кылыр ажилдарга		0,2		ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызы, Барыын-Хемчик кожуунун чагыргазы (дугурушканы-биле)	
8. Хоралыг химикаттарны болгаш пестицидтерни чок кылыр болгаш шыгжаары-биле республика девискээринден үндүр сөөртүрүнге	-	0,45	2007 ч. октябрь	ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызы, муниципалдыг тургузулгаларның удуртукчулары	
9. Республика девискээринге бөрүлеринин баш санын таарыштыраар сорулга-биле, оларны узуткаан шаңналдарны төлөп бээринге		0,4	2007 ч. декабрь	ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызы, муниципалдыг тургузулгаларның удуртукчулары	
Түң	50,0	111,043	50,0		

Тыва Республиканың девискээринде чурттап турар хамаатыларның медицинаның ыяап-ла камгаладылганын Чурумунга өскерилгелерни кириеринин дугайында

2007 чылдың июнь 19 №674 Кызыл хоорай

Күштүг болуп турар хоойлужудулга дүүштүр Тыва Республиканың Чазааның нормативтиг-эрге-хоойлу актыларын чурумунда сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2005 чылдың февраль 11-де «Тыва Республиканың девискээринде чурттап турар хамаатыларның медицинаның ыяап-ла камгаладылганын Чурумун бадылаар дугайында» №130 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканың девискээринде чурттап турар хамаатыларның медицинаның ыяап-ла камгаладылганын Чурумунга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) бирги кезээниң 1-ги абзазынга болгаш ийги пунктунун 1.2-зин дараазында редакция-биле кири бижири;

«1.2. Тыва Республиканың девискээринде чурттап турар хамаатыларга күштүг болуп турар хоойлужудулга дүүштүр медицинаның болгаш эм-таңнын дузазын бээринин магадылалын хандыра болгаш медицинаның ыяап-ла камгаладылганын девискээр программазының Тыва Республиканың девискээринде күштүг болуп турар байдалынга болгаш медицинаның ыяап-ла камгаладылганын системанын хемчээлин таварыштыр ооң төлөвирин чорудар.

Медицинаның ыяап-ла камгаладылганын девискээр программазының хемчээлинге, халас медицина дузазын немей бээр, «Күрүнениң социал дузазының дугайында» Федералдыг хоойлунун 2-ги эгезинге дүүштүр эргежок чугула эм-таң-биле чамдык денелдин хамаатыларын хандыраары кирип турар.

2) 2-ги кезектин 2.3 пунктунга дараазында редакцияны кири бижири:

«2.3. Ажилдап турар хамаатыларның камгаладылгалары организациялар, хууда сайгарлыкчылар кылдыр бүрүткеттинген хуу кижилер, ажилдакчылар-биле керээ чарып алган хуу нотариустар, адвокаттар, хуу кижилер, а ол ышкаш хамааты-эрге-хоойлу керээзинин талазы-биле шаңнал байдалдыг төлөвирлер, Россия Федерациязының хоойлужудулгазынга дүүштүр үндүрүгүн чамдык кезээн медицинаның ыяап-ла камгаладылганын фондузунче кири санаары көрдүнүп турар»;

3) 4-кү кезээниң 4.4 пунктунга дараазында редакцияны кири бижири;
«4.4. Камгаладылгалыг кижилерге чедирген медицина дузазының учедун медицина албан черлери чорудар, ооң иштинде медицина дузазының стандарттарын дүүштүр эм-таң-биле хандыра талазы-биле күрүнениң социал дузазын алыр эргелиг, чамдык денелдин хамаатыларынга бижи берген рецептилерин учеду болгаш медицинаның ыяап-ла камгаладылганын Тываның республика фондузунче болгаш медицина камгаладылганын организацияларынче эргежок чугула медээлерни кириер»;

4) 4.7 болгаш 4.8 пункттарга «МЫК ТРФ» деп сөстү «медицинаның камгаладылга организациязы» деп сөс-биле солугу;

5) 5-кү кезээниң «МЫК ТРФ» деп сөстү «медицинаның камгаладылга организациязы» деп сөс-биле солугу;

6. 6-кү кезээниң бирги абзазының 6.6-гы пунктунга «медицинаның ыяап-ла камгаладылганын республика фондузунче сүмелзенинге дүүштүр» деп сөстөр-биле немээр;

7) 6.14 пунктта дараазында редакцияны кири бижири;

«6.14.Чамдык денелдин хамаатыларына халас медицина дузазын немелде чидиргенде, медицинанын ыяп-ла камгаладылганын республика фондуз биле медицина камгаладылганын организацияларынын аразында бот-боттарынын хамаарылганын чагыс аай керээге үндөзип боттандырып чорудар, орта дүүштүр медицина камгаладылга организациязы меди-

Чагытай хөлдөн үлөтүргө балык тударын хоруурунун дугайында

2007 чылдың июль 25 №691 Кызыл хоорай

Чагытай хөл — Танды кожунун девискээринде бойдустун кайгамчык комплекзи, дыштанырынга кончуг таарымчалыг бер болгаш республиканын аалчыларынга болгаш балык-таарына ынак чурттагычларынга кончуг таарышкан суг хөлбээ болуп турар.

Ынчалза-даа сөөлгү чылдарда Чагытай хөлдүн балынын курлавырын кам чокка узуткап турар апарган. Бүдүн чыл дургузунда хөлге үлөтпүр аргазы-биле балык тударын кандыг-даа контроль чок чорудуп келген, төтөглекчи чорук негтерез, балык тударынын негелдезин болгаш хуусаазын хажыдып турар.

2006 чылда юридиктиг албан черлеринге болгаш хуу сайгарлыкчыларга 7 чөпшээрелди 16,25 тонна балыкты тударынга берген, а херек кырында планы 10,35 тонна турган. 2007 чылда 10 ындыг чөпшээрелди 21 тонна балыкты тударынга берген.

Тыва Республиканын аңчылар болгаш балыкчылар ниитилелинге хөлдү 1964 чылдан бээр быжыглан турган, хөлдүн балынын курлавырын өстүрер болгаш камгалаар талазы-биле бодунун сорулгаларын болгаш оон балык-таарына сонургалдыг кижилеринин организациязын чорудуп шыдаваан. Россиянын көдээ ажил-агый хайгааралынын Тыва Республика талазы-биле эргелели балыктаарынын чурумун сагыры дээр контрольду болгаш хайгааралды кончуг иденкей чок боттандырып келген.

Оон түннелинде, сөөлгү 10 чылда Чагытай хөлдөн балык тудары 3 ачыг катап кызырылган, шортаннын болгаш пелядтын өзүп көвүдээр эвээжээ.

Чагытай хөлге балыктаарына сонургалдыг болгаш дыштанырынга таарымчалыг байдалды тургузар, балык курлавырларын өстүрер болгаш камгалаар сорулга-биле Тыва Республиканын Чазаанын доктаадыры болза:

1. Чагытай хөлдөн үлөтүргө балык тударын 2007 чылдың июль 1-ден эгелээш, үш чыл

чинанын дузазынын шынарынга контрольду боттандырыр.

2. Култура болгаш информация политика-зынын ямызы бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканын Чазаанын Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканын Чазаанын 2007 чылдың август 6-да «Тыва Республиканын күрүнө хереглелдеринче кирген аш-чем болгаш эм-таңны, кывар-чаар материалдарны, хөмүр-дашты, оргтехниканы, чымчак эт-херекселди, дериг-херекселдерни болгаш өске-даа кылыр ажилдарны болгаш хандырылгаларны чагыглар аайы-биле тарадып, дужаарынга хамаарышкан Тыва Республиканын Чазаанын комиссиязын тургузарынын дугайында» № 775 доктаалынга өскерилгелер кириеринин дугайында

2007 чылдың декабрь 17-де № 1077 Кызыл хоорай

«Россия Федерациязынын күрүненин болгаш муниципалдыг хереглелдерге кирген бааранарны, кылыр ажилдарны болгаш хандырылгаларны дужаар чагыглар тарадыр» 2007 чылдың июль 24-те № 218-ФХ Федералдыг хоойлуга болгаш тускай хоойлужудулга актыларынга хамаарышкан өскерилгелер кириеринин күс-дири-биле Тыва Республиканын Чазаанын доктаадыры болза:

Тыва Республиканын Чазаанын 2007 чылдың август 6-да «Тыва Республиканын күрүнө хереглелдеринче кирген аш-чем болгаш эм-таңны, кывар-чаар материалдарны, хөмүр-дашты, оргтехниканы, чымчак эт-херекселди, дериг-херекселдерни болгаш өске-даа кылыр ажилдарга болгаш хандырылгаларга хамаарышкан чагыглар дужаап, тарадыр Тыва Республиканын Чазаанын комиссиязын тургузарынын дугайында» № 775 доктаалынга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) Тыва Республиканын Саң-хөө яамызынын күрүнө садып алышынынын Департаментинин начальниги О. Э. Донгакты комиссиянын составынче кириер;

2) Тыва Республиканын күрүнө хереглелдеринге хамаарышкан аш-чем болгаш эм-таңга, кывар-чаар материалдарга, хөмүр-дашка, оргтехникага, чымчак эт-херекселдерге, дериг-херекселдерге база өске-даа ажилдарга болгаш хандырылгаларга хамаарыштыр Тыва Республиканын Чазаанын комиссиязынын ажил-даар Дүрүмүнде:

а) 2-ги чүүлде «конкурсту, аукционну» деп сөстөрни «ажык конкурсту, ажык аукционну» деп сөстөр-биле солуур;

б) дараазында уткалыг 3.1 чүүлдү немээр:

3.1. Ажык конкурсу эрттирер эргелиг Чагыткы, чагыг күсүдир төлөөлөттинген органның национал кинофильми, улустун чогаалын азы уран чүүлүн чогадыр, оларны бараалгадырын болгаш түр хөлезиледирин ашкандыраар, (электронуг санаашкын машиналарынга программа тургузарындан (медээлер баазазындан) аңгыда), ажык конкурсту эрттиреринин дугайында медээ чырыкче үнгенинни соонда, Тыва Республиканын Чазаанын 2007 чылда август 6-да № 775 доктаалы-биле бадылалданган комиссиянын кижигүннеринден тургустунган составты тодарадып, чогаалчылар азы уран чүүл ажилдакчыларындан тургустунган чогаалдыкчы мергежилдик кижилерни комиссиянын составынче кириер эргелиг болгаш оларнын саны конкурсу комиссиязынын составындан эвээш дие-ле, 50 хуу болуп ужурул.

в) 4-кү чүүлдү «ол ышкаш амы-хууда кижилер, организациянын кижигүннери (акционерлер), оон удуртукчу органнын кижигүннери, чагыг таарыштыр тургузар кижигүннеринин кредиторларын, база ол ышкаш чагыгларны таарыштыр тургузарынын талазы-биле хыналда күсүдиринге дорт төлөөлөттирген албан-дужаалдыг кижилерни, федералдыг күсүкчи эрге-чагырга, Тыва Республиканын күсүкчи эрге-

чагыргазынын органны» деп сөстөр-биле немээр;

г) 7-ги чүүлдүн 3 дугаар абзацка «түннелдери ажылчы бөлүктүн протоколу-биле хевирлетинер» деп сөстөрни немээр;

д) 9-ку чүүлде:

беш дугаар абзацты «конкурса киржири-биле чагыгларны кириер киржикчилеринин дугайында медээ турар ужурул, конкурса чагыг кириер, киржир эргени бээрин шиттирлээн болгаш конкурстун киржикчизи деп хүлээп алган, азы конкурса чагыг кириер киржикчиге киржир эргени бербээн деп шиттир үндүрген болгаш федералдыг хоойлуга, чагыг кирген киржикчи дүүлпээ, конкурстун документа-тилеринин дүрүмнеринге чагыгнын дүүлпээни, конкурса киржир чагыгнын дүрүмнери конкурстун документа-тилеринге дүүлпээнини, конкурса киржир чагыг кириер киржикчизи конкурсу комиссиязынын кижигүн бүрүзүнүн берген конкурса киржир эргени бергенин дугайында шиттирни дыңаткан азы болза конкурса киржир эргени бербээнин дугайында дыңа-дылгы турар» деп сөстөрни немээр;

«керээ чарарында ойталаанынын дугайында протоколду чорудары» дээн уткалыг абзац-биле немээр;

е) 10-ку чүүлде:

«аукционга киржири-биле чагыгны берген киржикчилерин дугайында медээни, чагыг кириери-биле аукционга киржир эргени алган болгаш ону аукциондун киржикчизи деп шиттирни үндүрген азы болза аукционга киржири-биле чагыгны кириер-даа болза, аңаа аукционга киржир эргени бербээн, федералдыг хоойлуга дүүлүтүр тургускан аукциондун документа-тилеринге киржикчи дүүлпейн барганынын дүрүмнерин айткан, аукционга киржир-биле берген чагыгнын дүрүмнери аукциондун дүрүмнеринге дүүлпейн барганынын, аукционга киржир эргени бербээнин дугайында, аукцион комиссиязынын кижигүн бүрүзүнүн аукцион киржикчизинге эрге бербээнин дугайында шиттирни айткан»;

«керээ чарарында ойталаанынын дугайында протоколду чорудары» дээн уткалыг абзац-биле немээр;

үш дугаар абзацка «аукциондун тиелекчизин илередири» деп сөстөрни «аукционну эрттирер чагыгчылар, төлөөлөттирген орган аукциондун кижигүннеринин, оон киржикчилеринин азы оларнын төлөөлөрүнүн мурнунга эрттирер. Аукцион эрттирер кижигүннеринин комиссиязынын кижигүннеринден ажык бадылаашкынынын хөй үннери-биле шилиттинер» деп сөстөр-биле солуур;

ж) 13-кү чүүлдү «Комиссия кижигүннеринин боттары чокта азы бодунун эргелерин өске кижилерге берип, бадылаттырып, шиттир үндүртүп болбас» деп абзац-биле немээр.

Тыва Республиканын Чазаанын Даргазынын хүлээлгезин күсүдир турар А.ДАМБА-ХУУРАК.

Тыва Республиканын Чазаанын 2004 чылдың декабрь 29-та «Федералдыг бюджеттин акша-хөреңгизинден үндүрүп берген, хамаатыларнын чурттаар оран-сава болгаш коммунал ачы-дузазын төлээрин деткиринге социал хемчеглерни бээринин (төлөөлөрүн) Чурумун бадылаар дугайында» №1209 доктаалынга өскерилгелерни кириеринин дугайында

2007 чылдың декабрь 29 №1103 Кызыл хоорай

Тыва Республиканын Чазаанын доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканын Чазаанын 2004 чылдың декабрь 29-та №1209 доктаалы-биле бадылаан, федералдыг бюджеттин акша-хөреңгизинден үндүрүп берген хамаатыларнын чурттаар оран-сава болгаш коммунал ачы-дузазынын төлөөлөрүн деткир социал хемчеглерни бээринин (төлөөлөрүн) Чурумунга дараазында өскерилгелерни кириер:

а) бирги абзацтын 1-ги пунктузунда «чуртталга-коммунал ажил-агый» деп сөстү «чурттаар оран-сава болгаш коммуналдыг» деп сөстөр-биле солуур;

б) 6-гы пунктта «чуртталга-коммунал» деп сөстү «чурттаар оран-сава болгаш коммуналдыг» деп сөстөр-биле солуур, «социал камгалаал органны» деп сөстү «Тыва Республиканын Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы» деп сөстөр-биле солуур;

в) 7-ги пунктта:

бирги абзацта «чуртталга-коммунал» деп сөстү «чурттаар оран-сава болгаш коммуналдыг» деп сөстөр-биле солуур, «социал камгалаал органны» деп сөстү «Тыва Республиканын Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы» деп сөстөр-биле солуур;

ийги абзацка дараазында редакцияны кири бижиер:

«Субвенция алыр эргелиг хамаатыларнын билдиркининин талазы-биле, Тыва Республиканын Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы коммунал ачы-дузазын берип турар бүдүрүлгелерин болгаш организацияларнын агар санынче коммунал ачы-дузазынын болгаш чурттаар оран-сава төлөөлөрүнүн субвенциязын шилчидип болур»;

г) 8-ки пунктта «социал камгалаал органны» деп сөстү «Тыва Республиканын Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы» деп сөстөр-биле солуур, «чуртталга-коммунал» деп сөстү «чурттаар оран-сава болгаш коммуналдыг» деп сөстөр-биле солуур;

д) 9-ку пунктта дараазында редакцияны кири бижиер;

«9.Тыва Республиканын Күш-ажыл болгаш социал политика яамызынга дилегни кириген үезинден, тодарагай ай бүрүзү дээр төлөөлөрүн хевирин болгаш хемчээлин санажылгага хүлээп алыр, федералдыг данзынын кезээне регион-

нун талазы-биле бүрүткээн алыкчы бүрүзүнге ай санында Тыва Республиканын Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы коммунал ачы-дузазы болгаш чурттаар оран-сава төлөөлөрүнүн талазы-биле субвенцияны немей санаарын чорудар»;

е) 11-ги пунктта «чуртталга-коммунал» деп сөстү «чурттаар оран-сава болгаш коммуналдыг» деп сөстөр-биле солуур, «Водоканал» ККБ» деп сөстү «Суг дамчыдылга-каналызация системасы» КХЭ» деп сөстөр-биле солуур;

ж) 12-ги пунктта дараазында редакцияны кири бижиер;

«12. «Россия Федерациязынын субъектизинин бюджетинин акша-хөреңгизин» ажыттыган балансылыг 40201 агар санче, Федералдыг казначейство органнын агар санынче Тыва Республиканын Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы тургустунган чурум езугаар субвенцияны шилчидер»;

з) 13-кү пунктуна күжүн чидирген деп санаар;

и) 14-кү пунктта «Саң-хөө органны» деп сөстү «Тыва Республиканын Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы» деп сөстөр-биле солуур;

к) 15-ки пунктта «тус чернин бюджеттери» деп сөстү «Тыва Республиканын Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы» деп сөстөр-биле солуур;

л) 16-гы пунктта дараазында редакцияны кири бижиер;

«16.Субвенцияны бээр-биле холбашкан чарыгдалдарнын акшаландырышкынын чурумун сагывааны база Тыва Республиканын Саң-хөө яамызынга берип турар медээлерин шынны дээр харысалганы Тыва Республиканын Күш-ажыл болгаш социал политика яамызынга дагыр».

2. Тыва Республиканын Култура болгаш информация политиказынын яамызы бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

3. Бо доктаалдын күсүлдезин дээр контролду Тыва Республиканын Чазаанын Аппаратынын комплекстиг социал экономика хөгжүлдезинин эргелелинге дагыр.

Тыва Республиканын Чазаанын Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканын Чазаанын 2007 чылдың май 17-де №616 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканын девискээринге күрүнө байырлалдарын планнаар, белеткээр болгаш эрттиреринин Дүрүмнеринге өскерилгелер кириер дугайында

2007 чылдың декабрь 25 №1096 Кызыл хоорай

Тыва Республиканын эрге-хоойлу нормативтиг актыларын РФ-тин хоойлужудулгалары езугаар дүүштүрери-биле Тыва Республиканын Чазаанын доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканын Чазаанын 2007 чылдың май 17-де №616 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканын девискээринге күрүнө байырлалдарын планнаар, белеткээр болгаш

эрттиреринин дугайында Дүрүмүнүн 1-ги пунктунун 11 дугаар абзазын ал каапкаш, өскерилге кириер.

2. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканын Чазаанын Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

2008 чылда Тыва Республикага күрүнө байырлалдарын белеткээр болгаш эрттирер талазы-биле болгаш төөгүлүг болушкуннарнын календарын бадылаар талазы-биле республиканын организациястыг комитетин тургузар дугайында

2007 чылдың декабрь 25 №1097 Кызыл хоорай

Тыва Республиканын Чазаанын 2007 чылдың май 17-де «Тыва Республиканын девискээринге күрүнө байырлалдарын планнаар, белеткээр болгаш эрттиреринин Дүрүмүн дугайында» №616 доктаалын күсүдир-биле, 2008 чылда күрүнө байырлалдарын планнаар, белеткээр болгаш эрттиреринин талазы-биле ажил-херекти дүүштүрер сорулга-биле Тыва Республиканын Чазаанын доктаадыры болза:

1. Байырлал хемчеглерин белеткээр болгаш эрттирер талазы-биле республиканын организациястыг комитетин тургузар болгаш оон составын бадылаар.

2.Тыва Республикага 2008 чылда төөгүлүг болушкуннарнын календарын бадылаар.

2007 чылда Тыва Республиканын чурттакчы чонунга медицинанын халас дузазын кадарынын күрүнө магадылалдарынын болгаш Тыва Республиканын чурттакчы чонунга медицинанын халас дузазын кадар күрүнө магадылалдарынын Программанын кирбейн турар медицина дузазынын болгаш ачы-дузаларынын хевирлеринин даңзызынын Программанын дугайында

2007 чылдың февраль 27 №293 Кызыл хоорай

Хамаатыларнын кадыын камгалаарынын дугайында Россия Федерациязынын хоойлужу-дузанынын үндөзүннө, Россия Федерация-зынын 2006 чылдың декабрь 30-де «Россия Федерациязынын хамаатыларына 2007 чылда медицинанын халас дузазын кадарынын күрүнө магадылалдарынын Программанын дугайында» №885 доктаалын, Медицинанын албан камгаладылганынын федералдыг фондузунун 2006 чылдың февраль 17-де «Хамаатыларын шериг унедуга тургузарында болгаш шериг албанынче кыйгыртканда шинчилел болгаш эмелге-кадыкшыл хемчеглерин чорударынга медицина организацияларынын чарыгдалдарын төлөөлөрүн дугайында» №1136/30-3/и чага-зын күсүдир-биле, Тыва Республиканын Чазаанын даргазынын доктаадыры болза:

1. Мында капсырган:

2007 чылда Тыва Республиканын чурттакчы чонунга медицинанын халас дузазын кадар күрүнө магадылалдарынын Программанын;

2007 чылда Тыва Республиканын чурттакчы чонунга медицинанын халас дузазын кадар күрүнө магадылалдарынын Программанын кирбейн турар медицина дузазынын болгаш ачы-

дузаларынын хевирлеринин даңзызын бадылаар.

2. Тыва Республиканын Чазаанын 2006 чылдың март 30-де «2006 чылда Тыва Республиканын чурттакчы чонунга медицинанын халас дузазын кадарынын күрүнө магадылалдарынын болгаш Тыва Республиканын чурттакчы чонунга медицинанын халас дузазын кадар күрүнө магадылалдарынын Программанын кирбейн турар медицина дузазынын болгаш ачы-дузаларынын хевирлеринин даңзызынын Программанын дугайында» №393 доктаалын күш чок деп санаар.

3. Бо доктаал ону парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур.

4. Тыва Республиканын Кадык камгалаал яамызы бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарынга парладыр.

5. Бо доктаалдын контролунун күсүлдезин Тыва Республиканын Чазаанын Аппаратынын социал хөгжүлдө айтырылларынын талазы-биле эргелелинге дагыр.

Тыва Республиканын Чазаанын Даргазы Ш.ООРЖАК.

32065

**ООН
БӨДҮҮН
ЧЕРЛЕ
БОЛБАС!**

**ЮРИДИКТИГ ЭРГЕЛИГ АЛБАН ЧЕРЛЕРИНИН БОЛГАШ
ХУУДА САЙГАРЛЫКЧЫЛАРНЫН КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ**

ОНЗАГАЙ САНАЛДЫ КИИРИП ТҮР БИС!

АВТОМОБИЛЬДИ ЛИЗИНГИТЕ САДЫП АЛЫР – (ЧЭЭЛИ-БИЛЕ ЭВЕС)

«Элемент-Лизинг» КХН-ни таварыштыр

✓ **ЭН БИЧЕ** дадывырлыг

✓ **АВТОМОБИЛЬДИ БӨГҮН АП АЛЫҢАР,**
а санажыры – 3 чыл дургузунда

✓ **ҮНДҮРҮГ ОНААРЫН**
ЭВЭЭЖЕДИП АЛЫҢАР

✓ **ТЫВАНЫН БҮГҮ КОЖУУННАРЫНДАН СИЛЕРНИ**

**ШИИТПИР ХҮЛЭЭП
АЛДЫНГАН!
ЧЫЛДА 6,1%**

акция чылды төндүр
уламчылаар

Дараазында адресинде манап тур: «АВТО-ЦЕНТР на КАЛИНИНА»

Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 118, т. (39422) 5-44-55, 5-19-07.

Зоя НАМЗЫРАЙ

АМЫДЫРАЛ ОРУКТАРЫ

Танды-Тыва хаяа-чырыы солаңгылаан,
Талыгырда хөөмей-сыгыт чаңгылган,
Саян сыннар саптаа-күжүн ооргаланган,
Чакты-маңгыс эртер оруу моондактыг.

Ак-Хаан Чазаа турар шагдан Тыва чурттуң
Амыдырал келир оруу катчып хөндээн.
Найыралдын акы-дунма оруктары
Аяс хүн дег чуртталгавыс эжи болган.

Кадыр-берттиг даглар белин депсиринге
Кайы хире улуг күштү үндүрбээн дээр,
Акы-дунма көвей чоннар аразында

Амы-тынын, кара бажын салганнар бар.
Амырлажып эдержип кээр харылзаавыс
Намдарывыс, депшилгевис, хөреңгивис —
Делегейде чурттар-биле демниг чурттаар
Депшилгениң дээди бедии — оруктарым.

Даңгаар эртен үнген хүнге уткуй үнүп,
Даглыг Тывам оруктары кыйгыра бээр,
Октаргайны эргий куржаан орук-суурже
Олут орбас күзөл-чүгүлүг айттарып бис.

Аал-чурт-даа артывыска артып калыр,
Арттар ашкан оруктар-ла узудуп кээр,
Чүген-суглуун кыңгыраткан чүгүрүк дег,
Чүрек ыры кабинадан үндүр халдыр.

Оңул-чингил орук-суурну чырыткылап,
Октаргайны сылдыстары хараан турар,
Асфальтылап дерип-чазаан орук дургаар
Ай дег чырык арның сактып чор мен, оглум.

Изириктер аа судун эеп-эеп алгаш,
Ийи холдап эмиглерим тудуп-суйбааш,
— Чуртталгага ынак боор мен, авай — дээнзиг
Чугаалаан дег чулчуруксап өстүн, оглум.

Амыдырал оруктары чаяаган дег,
Аңгыр чаштан орукчулаан мээң оглум,
Сес-ле класс доозупкаш, Балгазынга
Септелгеге аар-саарлап эгелээн сен.

Орус, тыва акыларың аразынга
Оолзуг, эрзиг эрезиңни көргүскен сен,
Шуудал өзүп келгенинде күзелдерин
Чуртталганың оруктары болган, оглум.

Эртенги хүн чайыры дег ийис угбан
Эргелелдиг чассыдыыңга өзүп келдин,
Бопук ышкаш борбак кара Сес-Ай дунмаң
Бодалдары, байгы чүрээ болуп чордун.
Эртем сурап Омскиже айттарында,
Эмиглер дег ийис угбан, дунмаң чыттаан,
Алыс чедер күзелим деп даңгыраглап,
Аас-кежи өөрүшкүвүс кывыскан сен.

Бүгү бүдүш аажы-чаңың өгбелерзиг,
Бүзүрелдиг, кызымаккай мээң оглум.

Орус, казах эжиң-өөрүң аразынга
Онзагай дээн чүткүлдүүнү көргүскен сен.

Чуртталганың шыны дээштиң чүткүп чораан,
Чуруп каан дег, бижиң каан дег ынак оглум,

Аэродром, оруктарның инженери
Ажыл-ишти далдавайн кылып чордун.

Чедер-баары ырак-узак суурларым дээш,
Сеткилинден сагыш аарып чораан оглум
Кожууннарның, хоорайларның оруктарын
Холуң-биле, күжүң-биле тутчуп чордун.

Холга туткан ажыл-ижин доослаан шаанда,
Хонук-хонук салдыкпазың билир болгаш,
Дүннер, хүннер сени көрбейн айтыргылап,
Дүвүренчиг сагыжымга алзып чордум.

— Канчал барган дыжың билбес кижин сен — деп,
Каш-даа катап ажыныксап тургулаан мен.

— Ажылым-дыр, канчаар мен — дээр чордун, оглум,
Алыс бодун камнавайн бардың, оглум.

Тыва кижин оолдары онзагайлап,
Тыны-биле хумагалап көрүп чораан.
Идик-хеви, ижер-чириң тускай тудуп,
Идегелим, чоргаарым деп хүлээп чораан.

Чедир кылбаан ажыл-херээң уламчылаар
Чергелешкек оглу, кызың карактажып,

Аяс хүн дег чуртталганың аяк шайын
Аартажып, сени сактып чорууйн, оглум.

Амыдырал, чайгы хүннер саарлып эртип,
Аңгыр куштар арттар ажып аалдап ушкан
Бир-ле эртен мээң оглум арай муңгак:

— Томск баар апардым — деп чедип келди.

— Канчаарың ол? Кажан кээр сен, оглум? — дидим,

— Канчал билир орук чораан кижин, авай,
Саадап-даа кээр чадавас мен, манава даан,
Сагышырап мени бодал турба — дидин.

Угаанымда, сеткилимде чүрээм ыстап,
Уттундурбас хөлзээшкениң артып кагдым.

Сөөлгү катап эжиң-биле шайлап алгаш,
Солун, ынак ажылыңча айттаныптың.

Кемерово, Томскиже оолдар, кыстар
Кедизинде эртем чедип алзыннар дээн
Чоруп чораан күзелдерин, ажыл-херээң
Чогуп-бүдүп тураскаалдыг артып калыр.

Ораннарны эргээн орук дески болзун!
Оран кежиңи оргу чонум шөлзээн чорзун!

Ак оруумга ажы-чемим дээжизин
Алгал-йөрээп, аас-кежиин чалбарыдым.

Улуг Саян, Таңды-Тыва кызыгаары
Россия улуг чуртта катчы берген.

Харлыг кыштыг, изиг чайлыг мээң чуртум
Каалама оруктары шөйлүзүн-не.

Эриктерин моңнап чыдар Эрзин, Тестиң
Эртинмэстээр Калдак-Хамар оруктары

Карак четпес калга — моолдун аразынга
Каап болбас сүлдестиниң ыдыы болзун!

Өгбелерниң салып чораан чаңчыл-сүзүү
Өргүн чоннар харылзажыр шинээ болзун!

Делегейниң аргыжылга оруктары
Депшилгениң дээди бедииң чедип турзун!

03.02.2008 ч

Юбилейиңер-биле!

Бистиң ачавыс, кырган-ачавыс, честевис, хүндүлүг башкы
Ховалыг Санчувеевич Кызыл-оол март 3-те 70 харлаар.
Кызыл-оол Санчувеевич 40 чыл иштинде Өвүр кожуунун
Солчур ортумак школазынга башкылап, директорлап ажылдап
чораан. Пенсияже үнериниң мурнунда арткан 8 чылдарын
Өвүрнүң партия райкомунун Солчурда партия эге органи-
зациязынга парторгтап ажылдап чорааш, хүндүлүг пенсияже
үнгөн. Ол күш-ажылдың хоочуну, улус өөрөдигезиниң
тергиини. Ынак ачавыска, кырган-ачавыска, честевиске 70 хар-
лаан юбилейин таварыштыр изиг байыр чедирип, аңаа
чүгле экини, өөрүшкүнү, аас-кежикти, кадыкшылды
күзедивис.

**Өөнүң ишти, оолдары, чуржаат-
тары, кенээттери, хей санныг
уйнукары, кырганнары.**

ДЫННАДЫГ

Сүт-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнүнүн
бүрүн эргезин хуусаадан эрте соксатканы-биле холбаштыр Тыва
Республиканың Соңгулда комиссиязы Россия Федерациязының
Федералдыг Хуралының Күрүнэ Думазынга, Тыва Республиканың Улуг
Хуралының палаталарында депутат мандаттарын хуваарынга
киржиринге чөпшээрелдиг, кандидаттар даңзыларын идип үндүргөн
политиктиг партияларга, соңгулда блоктарына, хей-ниити каттыжыш-
кыннарына, Сүт-Хөл кожуунун Төлээлекчилер хуралының бодунга,
соңгукчуларның чурттап-ажылдап, албан-хаап, өөренип турар
черлериниң аайы-биле Сүт-Хөл кожуунун (шиитпирлеп бадылаар
ужурлуг чаңгыс кежигүн) девискээр соңгулда комиссиязының
составының кезин немей тургузар талазы-биле саналдарны хүлээп ап
эгелээриниң дугайында дыңнадып тур.

Саналдарны бо дыңнадыг парлаттыг хунунден эгелеп, чеди хонук
дургузунда кириер.

Саналдарны кириер адреси: 667000, Тыва Республика,

Кызыл хоорай, Чүлүдүм кудумчузу, 6.18, каб. 210, телефону 2-10-09.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы.

«КВАНТ» садыгларының садып алыкчыларының кичээнгейинге

**Хереглекчилерниң эргелерин болгаш кижиниң
менди-чаагай чоруун камгалаар адырда хайгаарал
талазы-биле федералдыг албанның ТР талазы-биле
эргелели хереглекчилер болгаш бараан садыгчыларының
аразында маргылдааларны судтан дашкаар таарыштыр
шиитпирлээр сорулга-биле, РФ-тиң «Хереглекчилерниң
эргелерин камгалаарының дугайында» Хоойлунун
негелделерин күүседириниң айтырыгларының талазы-биле
2008 чылдың февраль 21-де 9.00 шактан 12.00 шакка чедир
«Квант» садыгларының төлээлери-биле кады хереглекчи
хамаатыларның темажыткан хүлээп алышкынын
эрттирер. Хүлээп алышкыннары Кызыл хоорайның дараа-
зында адрестеринде турар «Квант» садыгларына чорудар:
Чүргүй-оол кудумчузу, 6.9; Кечил-оол кудумчузу, 6.63;
Тувинских добровольцев кудумчузу, 6.26, Красно-
армейская кудумчузу, 6.137.**

Эргелелдин адреси: Кызыл хоорай,
Калинин кудумчузу, 6.116, 1 каът, тел. 5-16-58.

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистиң эргим, ынак киживис, өөнүң ээзиниң быжыг чөлөңгичи,
уругларының, оолдарының ынак авазы, угбаларының, честелериниң ынак
дунмазы, хей санныг чуржааттарының ынак чаавазы, кенээттериниң ынак
кунчуу, төрелдериниң ынак дунмазы **Клара Николаевна МОНГУШ** аар
аарыгдан аарааш, 2008 чылдың февраль 11-де чырык өртемчейден, ынак
ажы-төлүндөн, дөргүл-төрелдеринден, бүгү чонундан кезээ мөңгөде
чарлып чоруткан. Бистиң эргим, ынак киживисти сөөлгү орукче үдежиң,
ханы кажыыдалывысты деңге үлежиң, моральдыг болгаш материалдыг
дузазын чедирип Кызылдан, Эрбектен, Шемиден, ырак-чооктан келген
төрелдеривиске, кудаларывыска, Кара-Чыраа сумунун эмчилеринге,
школа, сум чагыргазының, кожуунун прокуратуразының коллективте-
ринге, эш-өөрүңге, кады чурттап чораан жокаларынга, бүгү келген
чонувуска четтиргенивисти «Шын» солунну дамчыштыр сеткиливис
ханызындан илереттивис.

Өөнүң ээзи, ажы-төлү, төрелдери.

Тыва Республиканың Культура яамызы чогаалчы болгаш
драматург Эдуард Баирович Мижитке оң аказы

**Баир Дарташевич
ХУНАНЫН**

мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдалын илередип тур.

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор **С.С.МОНГУШ**.

РЕДАКЦИЈАНЫН ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 2-01-35, кол редакторнун оралакчызы — 2-19-87,

тел/факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91.

КИДИСТЕР: нийтилел-политиктиг кидис — 2-18-10, культура,

өөредитге — 2-03-88, чагаа — 2-03-87, көдээ ажыл-агый, очулга

— 2-17-09, улуттук — 2-40-77. e-mail: shyn@tuv.ru

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 9481. Чагыг 18. Номери парлагаже дужааганы:

график езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк «Тувакредит»,
Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 3010181060000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш
массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаагы
Сибирде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004
чылдың май 14-те эде бүрткээ.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.

ТР-ниң «Тываполиграф» унитарлыг күрүнениң бүдүрүлгезинге парлаан

(Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары
редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыганы саннары
болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары
харылаар.